

Petko Luković

BORBA SLOVENACA ZA UJEDINJENU SLOVENIJU NA IZMAKU VELIKE KRIZE NA ISTOKU OD MARTA DO NOVEMBRA 1878. I NJEN ODJEK KOD SRPSKOG NARODA U KNEŽEVINI SRBIJI I VOJVODINI

Porazom Turske u ratu protiv Rusije, Srbije i Crne Gore i potpisivanjem Sanstefanskog mirovnog ugovora, 3. marta 1878, velika kriza na Istoku ušla je u svoju završnu fazu. Nezadovoljne, isuviše velikim slabljenjem Turske i jačanjem Rusije na Balkanskom poluostrvu, velesile su revidirale sanstefanske stipulacije i na Berlinskom kongresu, 13. VI—13. VII 1878, od teritorije Velike Bugarske stvorile Kneževinu Bugarsku i Istočnu Rumeliju a u sastavu Turske ostavile Makedoniju, teritorijalno proširile Srbiju i Crnu Goru uz priznanje nezavisnosti, dok su Austro-Ugarskoj, koja nije ratovala, dodelile Bosnu i Hercegovinu te tako inaugurisale realizaciju prvog čina politike »Drang nach Osten«, jer su Bosna i Hercegovina bile odskočna daska za dalje napredovanje Austro-Ugarske, kao prethodnice Nemačke, na Istok.

U takvoj političkoj konstelaciji, Slovenci su, suočeni sa činjenicom vojne okupacije Bosne i Hercegovine od austrougarskih okupacionih snaga, opsednuti iluzijom da će povećanjem slovenskog življa u Monarhiji neminovno doći do njenog preustrojstva na federativnoj osnovi, znatno intenzivirali svoja politička stremljenja u pravcu zahteva za ujedinjenje pocepanih slovenačkih pokrajina kako bi se uspešnije oduprli narasloj opasnosti od iredentizma i germanizacije. Od marta pa do kraja novembra 1878, otvoren zahtev od Slovenaca za stvaranje Ujedinjene Slovenije došao je do izražaja u napisima objavljenim u slovenačkim listovima, na sednici Kranjske pokrajinske skupštine, 5. oktobra, na taboru u Dolini kod Trsta, 27. oktobra, i na proslavi sedamdesetogodišnjice dr Janeza Bleiweisa u Ljubljani, 19. novembra 1878. Koliko nam je poznato, o tim važnim političkim zbivanjima na slovenačkom tlu i njihovom odjeku kod srpskog naroda u Srbiji i Vojvodini nema u našoj istoriografiji zapaženijih radova. Zbog toga sam se odlučio, da o tom važnom pitanju navedem, bar, najneophodnije u ovom članku, oslanjajući se prvenstveno na podatke iz ondašnjih slovenačkih listova.

Pojačana politička aktivnost slovenačkog naroda protiv iredentizma na taborima »v Kviškem«, 31. marta, i Kobaridu, 7. aprila, i otvoren zahtev za stvaranje Ujedinjene Slovenije na taboru u Dolini, 27. oktobra 1878. i odjek ovih događaja kod srpske javnosti

Od 1848, kada su Slovenci otpočeli u teškim uslovima sve jače invazije germanizatorske politike vladajućih krugova u Austriji, pa do izmaka velike krize na Istoku, pređen je težak put borbe za nacionalnu afirmaciju slovenačkog naroda. Upornom borbom, predvođen svojim najboljim sinovima, slovenački narod je u tom razdoblju uspeo ne samo da sačuva svoje etničko biće već, takođe, i da se u tom smislu ojača i afirmiše kao značajan politički činilac među ostalim jugoslovenskim narodima, budući da se broj političkih radnika na nacionalnom polju znatno povećao u odnosu na 1848, a, što je još važnije slovenačka narodna svest se učvrstila kod širokih narodnih masa na čitavom etničkom slovenačkom području. Zbog toga je sasvim na mestu, u tom smislu, istaknuta konstalacija u kratkom napisu

»Trideset let«, objavljenom u »Edinosti«, u broju od 13. aprila 1878. Naime, tamo je, pored ostalog, naročito naglašeno ovo: »Resnica je, veliko žrtev je zahtevala ta tridesetletna osorna vojna, a bili je nijsmo svojeglavno za ničemurnost, ampak za sveto stvar, za sveti dom za veliko narodno ideju. Nij še končana ta vojna, še bo treba truda, vstrajnosti, poguma; a trdno upamo, kakor v Boga, da je blizu dan popolne naše zmage, dan, ko ovijemo oljičin venec krog senc svetej pravici. Tedaj rojaki, vi borilci za 'sveto domače ognjišče, nadaljujmo to slavno vojno z uma svitlim mečem neutrudljivo in goreće, da zemlja ki je imela doslej 'grob komaj za nas', obrodí cvetje i sad nam in našim potomcem v prihodnjih tridesetih letih.«¹

Blagodareći svojoj izdržljivosti, nepokolebljivosti i istrajnosti, Slovenci su uspjeli da vekovima odolevaju poplavi germanizacije i da sačuvaju svoj etnički identitet. To je uočilo i naš istaknuti naučnik, dr Jovan Cvijić, te je u tom smislu, u svom predavanju na Praškom univerzitetu, oktobra 1922, pored ostalog, konstatovao ovo: »To što su se kao malo pleme (Slovenci, m. pr., P. L.) održali pred silnim nemačkim narodom, znači da imaju neobično razvijenu osobinu etničke izdržljivosti i žilavosti.«²

Slovenački nacionalni pokret naročito se snažno manifestovao tokom šezdesetih godina prošlog veka kroz rad narodnih čitaonica, Slovenske matice, političkih društava, listova na slovenačkom jeziku, izborima za poslanike u pokrajinske skupštine itd., a naročito na taborima pred kraj šezdesetih i početkom sedamdesetih godina. Naime, Ustavom od 21. decembra 1867, bilo je dozvoljeno obrazovanje političkih društava i održavanje tabora.³ U vremenu od 1868. pa do 1871. održano je na teritoriji Slovenije ukupno 18 tabora. To je bilo u skladu sa odredbama Zakona o zborovima od 15. novembra 1867, a nosilac taborskog pokreta u Sloveniji bilo je vodstvo slovenačkih liberala. Na svim tim taborima, na kojim je pod vedrim nebom prisustvovalo od 5000—6000, pa i 15.000, kakav je bio slučaj u Žalcu kod Celja, 6. IX 1868, pa, čak, i 30.000 ljudi, kakav je slučaj bio na taboru u Vižmarju kod Ljubljane, 17. V 1869, došlo je do radikalizacije slovenačkog nacionalnog pokreta, što se naročito ispoljilo u odlučnim zahtevima prisutnog naroda za ujedinjenje vascelog slovenačkog naroda na čitavoj etničkoj teritoriji i stvaranje Ujedinjene Slovenije. Pored toga, na nekim od ovih masovnih narodnih skupova došla je do izražaja i težnja za povezivanje slovenačkog i drugih jugoslovenskih naroda u smislu jačanja jugoslovenske političke solidarnosti. Inače, rezolucijama većine ovih tabora izraženi su zahtevi za ravnopravnost slovenačkog jezika i osnivanje Univerziteta ili Visoke pravne škole u Ljubljani. Bojeći se još veće radikalizacije slovenačkih nacionalnih zahteva, organi austrijskih vlasti su u periodu od 1868. pa do 1871. zabranili održavanje većeg broja tabora na slovenačkom tlu, a vlada Karla Hohenwarta ih je 1871. definitivno zabranila. Ovi tabori su znatno doprineli tome, da se slovenački nacionalni program, zajedno s naraslom etničkom svešću, proširio među širokim slovenačkim narodnim masama. Prema tome, na tim narodnim zborovima završen je proces političkog konstituisanja slovenačke nacije.⁴

¹ »Edinost« 7, 13. IV 1878.

² J. Cvijić, Osnovi jugoslovenske civilizacije, »Nova Evropa«, knj. VI, broj 7, 1. XI 1922, Zagreb, 1922, str. 216.

³ Dr. D. Lončar, Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, Postanek in razvoj narodno-političnega programa Slovencev do razcepljenja v konservativno in liberalno stranko, Bleiweisov zbornik, Ljubljana, 1909, str. 203.

⁴ Opširnije o održavanju tabora u Sloveniji, njihovom dnevnom redu i rezolucijama, koje su na njima donete, v.: V. Melik, Slovenski tabori, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, XVI letnik, 2. zvezek, Ljubljana, 1968, str. 65—76; Isti, Tabori, narodni, Enciklopedija Jugoslavije, 8, Zagreb, 1971, str. 280—281; S. Kranjec, Ob stoletnici taborov, Koledar Mohorjeve družbe, za prestopno leto 1968, Celje, 1967, str. 94—101.

Uprkos zabrani održavanja tabora, izdanoj 1871. od bečke vlade, tabori su kod slovenačkog naroda i njegovog političkog vođstva i nadalje bili aktuelni. Kao dokaz tome nesumljivo može poslužiti činjenica da su slovenački politički vođi i poslanici Kranjske pokrajinske skupštine, dr. Janez Bleiweis, dr. Valentin Zarnik i dr. Josip Vošnjak, uputili 1. avgusta 1877. molbu Sreskom načelstvu u Ljubljani, da im se izda dozvola za održavanje tabora na dan 12. avgusta u 16 časova na Udmatskom pašnjaku, pored Ljubljance. Načelstvo je odlukom od 4. avgusta odlučno odbilo ovaj zahtev. U vezi s tim, »Slovenski Narod« je, u uvodniku od 7. avgusta s naslovom »Slovenski tabor prepovedan«, konstatovao, da je do zabrane održavanja tabora došlo otuda, što su se organi vlasti pobojali da će na njemu sigurno doći do zahteva za stvaranje Ujedinjene Slovenije a i, dobrim delom, zbog priprema i u drugim slovenačkim pokrajinama političkih akcija u tom smeru.⁵

Po ujedinjenju Italije, došlo je u njoj 1870. do iredentističkog pokreta za pripajanje Italiji svih krajeva izvan njenih tadašnjih granica, koji su, prema oceni pokreta, pozivajući se na oveštala istorijska prava, etnički, jezikom, običajima, tradicijom i kulturno-istorijskim karakteristikama, kao i razvojem vezani na nju. Godine 1877. osnovana je »Italia irredenta«, čije su aspiracije u to vreme, a takođe pred i po Berlinskom kongresu, bile, uglavnom, usmerene na Južni Tirol i Austrijsko Primorje, tj. Slovensko Primorje, Istru i Trst. Snažno podržana iz Italije, iredenta se razvila i u ovim pokrajinama, postajući svakim danom politički sve aktivnija i netrpeljivija prema slovenskom življu, Slovencima i Hrvatima, otvoreno agitujući u korist Italije. Naročito posle zahteva italijanskih opunomoćenika na Berlinskom kongresu, da se granice Italije poprave u njenu korist prema Austro-Ugarskoj, u smislu kompenzacije teritorijalnih ustupaka na Kongresu drugim velesilama, u Istri, Trstu i Slovenskom Primorju, pojačalo se u znatnoj meri iredentističko raspoloženje italijanskog življa, koje se manifestovalo u pojavi letaka, demonstracija itd. sa otvorneim zahtevom da se realizuju italijanska teritorijalna potraživanja na Kongresu. Takvo će stanje, sa manjim ili većim oscilacijama, uglavnom, ostati sve do 1882, kada je Italija zaključila sa Nemačkom i Austro-Ugarskom ugovor o Trojnom savezu, uperenom protiv Francuske, nakon čega Rim vodi prema Beču lojalnu politiku, nastojeći da italijanskom življu u Slovenskom Primorju, Istri i Trstu obezbedi povlašćen položaj, u čemu i uspeva, što dovodi do još upornije borbe Slovenaca i Hrvata na političkom planu protiv domaćih Italijana.⁶

Suprostavljajući se sve organizovanije povećanoj aktivnosti iredentista, Slovenci su u Goričkoj pokrajini, nedalko od državne granice sa Italijom, održali tabor u Kojskom u Brdima, 31. marta 1878, a sedam dana docnije i u Kobaridu, koji su imali izrazito antiiredentističko obeležje.⁷

⁵ O odbijanju zahteva za održavanje tabora na Udmatskom pašnjaku i reagovanju »Slovenskog Naroda«, v.: P. Luković, Stališće Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosansko-hercegovskega vprašanja v letih 1875–1878, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovino in družbene vede, Dela 19, Zgodovinski inštitut Milka Kosa 6, Ljubljana, 1977, str. 278–279.

⁶ Znatno više podataka za delovanje iredente u Istri naveo je M. Rojnić, a za Slovensko Primorje dr. F. Zwitter u poglavlju »Razdobje od mira v Campoformiju do konca prve svetovne vojne«, u delu »Slovensko Primorje in Istra, Boj za slobodu skozi stoletja«, Beograd, 1953, str. 71. za Istru, 102–106. za Slovensko Primorje i Trst; o položaju slovenačkog življa u Goričkoj pokrajini 70-ih godina prošlog veka, pored navedenog rada dr. F. Zwittera, v.: Dr. B. Vošnjak, Slovenci u Goričkoj i Trstu, Brastvo, XVI, 27. knjiga Društva sv. Save, Beograd, 1922, str. 218–221; o delovanju iredente na izmaku velike krize na Istoku, v.: uz navođenje dosta dugog spiska bibliografije: D. S. (Dr D. Sepić), Politički odnosi od 1870. do 1941, Talijansko-jugoslovenski odnosi, Enciklopedija Jugoslavije, 8, Zagreb, 1971, str. 287, 294.

⁷ O tim taborima, koliko nam je poznato, u našoj stručnoj literaturi su primetne samo uzgredne napomene: dan i mesto održavanja tabora, broj učesnika i njihova isključiva namena, da se vidno manifestuje vernost Austriji i odlučno istupi protiv italijanskih imperijalističkih pretenzija prema slovenačkim teritorijama, što se vidno i ispoljilo na oba ova tabora (up.: S. Kranjec, n. d., str. 100; B. Marušič, O nekaterih poskusih za skupni list primorskih Slovencev v sedemdesetih letih preteklega stoletja, Jadranski koledar 1971, Trst, 1970, str. 126; Isti, Goriška slovenska politika med leti 1875 in 1878, Jadranski koledar 1974, Trst, 1973, str. 101–102).

Iako ova dva tabora, s obzirom da je na njima došla do izražaja samo puna vernost Austriji, nemaju onakav značaj kao tabori u periodu 1868—1871, na kojima se manifestovalo, u neku ruku, izjašnjavanje za Ujedinjenu Sloveniju putem plebiscita,⁸ ipak, mislimo, da je na ovom mestu potrebno da i o njima navedemo najneophodnije podatke na bazi onih obaveštenja koja su ondašnji slovenački listovi o njima objavili. Kao jedini dnevnik u ono vreme na slovenačkom jeziku, »Slovenski Narod« je prvi obavestio slovenačku javnost o taboru koji je održan 31. marta 1878, jer je, u broju od 4. aprila, u rubrici »Dopisi«, objavio izveštaj o tom događaju od svog specijalnog dopisnika iz Gorice od 1. aprila pod naslovom »(Tabor v Kviškem)«.⁹ Kao najvažnije, na početku ovog izveštaja, istaknuto je da »tabor v Kviškem 31. marca bil je impozantan«. Dalje je navedeno, da je selo Pevma bilo jedno od zbornih mesta, gde su, predvođene za odlazak »v Kviško«, gde na taboru trebaju pokazati »svoju vdanost do Avstrije in s tem do Slovanstva«. Na mestu održavanja ovog narodnog zbora bile su vidno označene parole: »Slovenci hočemo biti Avstrijci!« i »Živio Franc Jožef I naš vladar!« Naglašeno je, takođe, i to, da je bilo postavljeno nekoliko malih spredpućnih topova, mužara, »ki so bili prav proti pogoltnej Italiji razpostavljeni« i koji su plutunskim pucnjima, 31. marta, u 15 sati, pozdravili dolazak vladinog zastupnika, Rechbacha, na mesto održavanja tabora, nakon čega »domaća godba zaigrala je avstrijsko himno«. Nadalje, ne navodeći dnevni red tabora, dopisnik iz Gorice piše, da je predsednik goričkog političkog društva »Sloge«, Fran Povše,¹⁰ otvorio narodni zbor kraćim prigodnim govorom, istakavši da je tabor sazvan isključivo zbog toga da se uputi austrijskom caru adresa odanosti.¹¹ Glavni govornik na ovom taboru, koji je odmah nastupio po njegovom otvaranju, bio je sautemeljač »Soče«, inicijativni učesnik pri organizovanju tabora u Goričkoj pokrajini i, kao čak političke škole dr Karela Lavriča, aktivni privrženik liberalne struje slovenačkog nacionalnog pokreta, Ernest Klavžar.¹² On je u svom govoru, kako je navedeno u izveštaju dopisnika iz Gorice, naročito naglasio da je stanje jugoslovenskih naroda pod turskim jarmom bilo nepodnošljivo, što je dovelo do ustanka raje u Hercegovini i Bosni, a potom i rata Srbije, Crne gore i napokon Rusije protiv Turske. Klavžar je zatim istakao, da su Rusi izvojevali slavne pobeđe nad Turcima, kojima su se Slovenci od srca radovali i koje će, kako je govornik naglasio, svakako, doneti oslobođenje bal-

⁸ V. Melik, Slovenski tabori . . . , str. 75.

⁹ Kako se iz naslova ovog izveštaja vidi, jasno se očituje nesporazum u vezi mesta gde je tabor održan. Jer, u literaturi, kako je ranije navedeno, označeno je Kojsko u Brdima, oko 7 km severozapadno od Nove Gorice, kao mesto održavanja ovog tabora. Na skici »Brda Goriška«, nema označenog geografskog pojma Kviški, dok je Kojsko označeno kao selo. No, da je ovaj zaista označenog datuma održan u rejonu Brda Goriških, gde je danas Kojsko, upozorava deo sadržaja navedenog izveštaja iz Gorice od 1. aprila o ovom taboru. Naime, tamo je navedeno, da su slovenački rodoljubi iz Gorice, uputivši se na tabor, prešavši na desnu obalu Soče, prvo prispeli u selo Pevmu, koje je označeno na navedenoj skici, gde se narod prikupljao za odlazak »v Kviško« (up.: S. I. (Dr. S. Ilesič, Brda, Goriška, Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb, 1956, str. 191—192; »Slovenski Narod« 77, 4. IV 1878).

¹⁰ Poljoprivredni stručnjak i političar. Pripadao je konzervativnoj struji slovenačkog nacionalnog pokreta. Godine 1876. izabran za predsednika političkog društva »Sloge«, a 1877. poslanik u Goričkoj pokrajinskoj skupštini, za koju je izabran i 1883, a tri godine docnije odrekao se mandata i preselio u Ljubljanu, pristupivši Katoličkoj narodnoj stranci Ara (A. Rudolf), Povše Fran, Slovenski biografski leksikon (dalje: SBL), 7. zvezek, Ljubljana, 1949, str. 466—468.

¹¹ Dopisnik »Slovenskog Naroda« iz Gorice od 1. aprila 1878. direktno ništa ne govori o dnevnom redu ovog tabora. No, kako se vidi iz toka njegovog rada, može se zaključiti, da je bila samo jedna tačka dnevnog reda: upućivanje adrese odanosti caru. To se jasno očituje iz kratkih istupanja četvorice govornika, kojima se zahvalio vladin zastupnik, Rechbach, istakavši, da će se starati za to, »da naša ljubljena habsburška hiša izve zvestobo Slovencev ter da smelo računa na vas«. Osim toga, na kraju rada tabora pročitalo je predsednik »Kloge«, Fran Povše, adresu upućenu caru, u kojoj je naglašena odanost Slovenaca Austriji i izražen zahtev da im se od Beča pruži puna podrška i pomoć u borbi protiv italijanskih imperijalističkih pretenzija na Austrijsko primorje (»Slovenski Narod« 77, 4. IV 1878).

¹² Valja istaći, da je Ernest Klavžar istupao kao govornik na nekoliko tabora, te da je na narodnom zboru u Sežani, 29. maja 1870, na kom se okupilo ljudstvo iz Krasa i okoline Trsta, govorio o potrebi stvaranja Ujedinjene Slovenije. Kao prvi gorički dopisnik sudelovao je u »Slovenskom Narod« do Jurčičeve smrti (Pir. /Dr. A. Pirjavec/, Klavžar Ernest, SBL, 3. zvezek, Ljubljana, 1928, str. 458—459).

kanskih naroda od turskog ropstva. Kad je Klavžar na kraju rekao, aludirajući na Italiju, da neki hoće da se granice promene na štetu Austro-Ugarske, narod je odgovorio: »Ne, ne, ne! Mi hoćemo ostati Avstrijci, mi nećemo Italijani biti!« Kako se navodi u ovom izveštaju, treći govornik na ovom taboru bio je predsednik opštine Medane, Toroš, koji je, kao najvažnije, istakao, »da smo Slovenci, neomahljivi Avstrijci, Avstrije zvesti sinovi«, što je, uglavnom, rekao i »stari rodoljub Leban iz Černič«, kao četvrti i poslednji slovenački govornik na ovom taboru. Iza toga je usledio kratak govor vladinog zastupnika, goričkog sreskog načelnika, barona Rechbacha, koji se zahvalio okupljenom narodu na njegovoj odanosti austrijskom caru, koja se na vidan način manifestovala na ovom taboru. U zaključku izveštaja goričkog dopisnika o ovom narodnom zboru, podvučeno je da su Slovenci Avstriji odani i spremni da za nju ginu, ali pod uslovom, da se udovolji njihovim skromnim zahtevima, budući da oni »zaslužijo pravičnosti in ravnopravnosti, već pa nikoli ne terjajo«. ¹³

Šest dana docnije, o ovom taboru su informisale i »Novice« svoje čitaocce, objavivši, u broju od 10. aprila 1878, u rubrici »Naši dopisi«, izveštaj svoga specijalnog dopisnika iz Gorice od 7. aprila. Kao najvažnije, što predstavlja dopunu izveštaja dopisnika »Slovenskog Naroda«, tamo je navedeno ovo: da je tabor organizovalo goričko političko društvo »Sloga« i da je bio zakazan za 25. marta, ali je za taj dan otkazan zbog slabog vremena; da se je prikupilo »v Kviškem okoli 5000 slovenskih ljudij iz vseh Brd in celó Lahi od italijanske meje so se shoda udeležili«; da je osnovno i jedino geslo tabora bilo: »Slovenci in Avstrijanci hoćemo ostati, noćemo biti Italijani!«; i da su svi govornici ispunili očekivanja jer njihovi »govori so bili v vsakem oziru primerni in, so poslušalcem segli v živo, posebno v avstrijski čut in dinastični«. Osim toga, što se tiče ocene tabora u celini, o tom je, na početku izveštaja, kratko konstatovano: »Brez vsakošnih umetnij in copernij postal je preteklo nedeljo zbor pol. društva »Sloge« imponanten »meeting« (tabor)«. ¹⁴

U rubrici »Dopisi«, objavila je i »Edinost«, u broju od 13. aprila 1878, kratak izveštaj o ovom taboru na osnovu dopisa svog saradnika iz Gorice od 8. aprila, u kome je, na početku, sa zadovoljstvom konstatovano, da je i političko društvo »Edinost« pozdravila telegramom »zbrane Slovence na Kviškem slovansko-avstrijskem taboru ter naznanila enakočutečo zvestobo i tržaških Slovanov do preljube nam Avstrije«. U nastavku ovog izveštaja, kratko i jezgrovito prezentiran je tok ovog narodnog zbora uz potertavanje da je narod oduševljeno prihvatio izlaganja govornika, koji su isticali vernost slovenačkog naroda Habsburškoj Monarhiji i njegovu spremnost da brani celovitost državnih granica od imperijalističkih pretenzija Italije, dok je na kraju rečeno, da bi se ushitio takvim narodnim raspoloženjem i sam najistrajniji borac za nacionalni preporod primorskih Slovenaca i za Ujedinjenu Sloveniju, Karel Lavrič. ¹⁵

U nedelju, 7. aprila 1878, održan je tabor u Kobaridu. O tome, da će se održati ovaj narodni politički zbor, obavestio je slovenačku javnost »Slovenec«, objavljivanjem kratkog saopštenja, u broju od 6. aprila 1878, u rubrici »Razne reči«, gde je doslovno navedeno ovo: »Slovensko politično društvo »Sloga« napravi jutri 7. t. m. ob dveh popoldne javen občen zbor

¹³ »Slovenski Narod« 77, 4, IV 1878.

¹⁴ »Novice« 15, 10, IV 1878, str. 118.

¹⁵ O tom gorički dopisnik doslovno piše ovo: »S kratka: da je bil še naš slavní oče Lavrič pri življenji, ter priča pri tej slovesnosti, ki je najjasneje karakterizirala vedno zvestobo Slovanov, bil bi vzkliknol: zdaj pa rad umerjem: videl ter slišal sem dovolj« (»Edinost« 7, 13, IV 1878).

v Kobaridu, čigar edina točka je adresa vdanosti cesarju, s ktero hočejo navdušeno razodeti Goriški Slovenci, da so kolikor ponosni Slovenci toliko in zvesti Avstrijci». ¹⁶ Dakle, kako se vidi, kao i na taboru, održanom 31. marta 1878, i na ovom narodnom zboru predviđena je samo jedna tačka dnevnog reda, koja se isključivo odnosi na odbranu celovitosti jugozapadnih austrijskih granica od iredentističkih pretenzija i angažovanje slovenačkog naroda u toj širokoj akciji, koji je ispoljio spremnost da sa svoje strane pruži u tom smeru potreban doprinos. Pošto se radi o taboru, koji je po svom toku, odnosno pitanju koga je tretirao, gotovo u svemu identičan taboru od 31. marta, to ćemo o njemu reći samo najneophodnije. Tako je dopisnik »Edinosti« dostavio iz Gorice 10. aprila kratak izveštaj tom listu o radu ovog tabora, a ovaj ga objavio tri dana docnije, u rubrici »Dopisi«. Kako je izveštaj vrlo kratak, to ćemo ga, gotovo, ad litteram navesti. »Tabor v Kobaridu 7. t. m.«, kaže gorički dopisnik, »bil je enak onem v Kviškem. I tje je privrelo na tisoče vnetih Slovencev, pravih korenjakov ob desnem bregu Soče, ter pod milim nebom pokazalo svojo navdušenost do Avstrije«. Nadalje, u zaključku je potertano, »da naši italijančiči škilasto ter potuhlim obrazom gledajo na to nenadejočo slovensko demonstraciju proti njihovim hudobnim nakanam«, jer je sasvim evidentno, da »proti vresničenju teh njihovih sanj se strahom vidijo mogočno slovansko pest, vedno zvesto ter ne hinavsko varuhinjo Avstrije«. ¹⁷ »Novice« su, u vezi održanog tabora u Kobaridu, objavile kratak izveštaj svog goričkog dopisnika od 18. aprila, u rubrici »Naši dopisi«, u broju od 24. aprila 1878. Pored isticanja da i tabor u Kobaridu »izvršil se je sijajno« isto »kakor v Kviškem«, navedeno je, da je »10 veljakov na teh taborjih izvoljeni«, predvođenih predsednikom političkog društva »Sloge«, odnelo adresu odanosti austrijskom caru u Trst i predalo carskom namesniku s molbom da je što pre uputi u Beč. Dva održana tabora i njihovi zaključci, kako se navodi na kraju ovog izveštaja, veoma su razdražili i zabrinuli »nekaterne naše Lahe«, a naročito »oba liberalna organa laška L'Isonzo« in »Goriziano«. ¹⁸

Ocenjujući političku situaciju i položaj Slovenaca u to vreme, listovi »Slovenec« i »Slovenski Gospodar« prezentirali su značajne komentare u vezi održanih tabora u Kojskom i u Kobaridu. Radi toga je potrebno da ih razmotrimo. Tako je »Slovenec«, u broju od 18. aprila 1878, objavio uvodnik s naslovom »Kranjcem in Primorcem v preudarek«. Tamo je, nakon naglaska, da je Italija posle ujedinjenja izrasla u veliku državu, da sve otvorenije pretenduje »po Gorici, po Trstu, po Istri i Dalmaciji« i da »slovenski Primorci so že dostikrat in dosti jasno povedali in pokazali, da ne morejo za Italijo«, jer bi to za njih bila nacionalna katastrofa, naročito u vezi održana dva tabora potertano sledeće: »Ravno sedaj so se na Goriškem obhajali shodi in se podpisuje na desnem bregu Soče spomenica, katera odločno protestira proti vsakemu vtelesenju v Italijo, in to spomenico podpisujejo tudi Italijani. To početje je dobro, in treba bi bilo še bolj glasno vpiti, da bi Evropa vedela, da Goriška ne želi laške vlade, da se tedaj italijanski grabeži ne morejo opirati na mnjenje ljudstva, katero hočejo ,rešiti.« U nastavku ovog važnog uvodnika, njegov anonimni autor je oštro napao austrijsku politiku što je favorizovala italijanski živalj u Goričkoj

¹⁶ »Slovenec« 38, 6. IV 1878.

¹⁷ »Edinost« 7, 13. IV 1878. — Tog istog dana, objavio je i »Slovenski Narod«, u rubrici »Dopisi«, kratak izveštaj svog specijalnog dopisnika iz Gorice od 10. aprila o održanom taboru u Kobaridu. Tamo je, uglavnom, navedeno, da je na tom narodnom zboru došla do izražaja odlučnost Slovenaca da se odupru svim silama italijanskim zavajevskim težnjama (»Slovenski Narod« 85, 13. IV 1878).

¹⁸ »Novice« 17, 24. IV 1878, str. 142—143.

pokrajini i Istri, dok je »zvesti element slovenski zatirala«,¹⁹ do čega je došlo iz razloga da su primorski Slovenci »na toliko deželice« pocepani, pa sve dotle dok se takvo stanje zadrži, nema mesta bilo kakvoj nadi da se odbrane od italijanskog imperijalizma. Kao jedinu alternativu za uspeh u toj neravnoj borbi, u članku se kategorički zahteva stvaranje Ujedinjene Slovenije, te u tom smislu ističe ovo: »Zato so previdni državnik i že davno spoznali, da je treba proti Italiji položiti na jugu Avstrije en velik in možen vogelni kamen, in ta vogelna skala zamore biti le-zedinjen narod slovenski«. Razvijajući svoju tezu o mogućnosti ujedinjenja slovenačkih teritorija, autor navedenog uvodnika, imajući u vidu postojeću političku konstelaciju, smatra, s obzirom da su naročito koruški i štajerski Nemci odsudno protivni realizaciji »Zedinjene Slovenije«, da treba Korušku i štajersku izostaviti iz kombinacije a insistirati samo na »druženje Kranjske, Goriške in Istre, ki naj bi se združile pod starodavnim imenom »Ilirija«,²⁰ ali »avstrijsko Primorje«, ali pa pod kakim drugim imenom; slovenski živelj naj se proglasi kot gospodujoči in slovenski jezik naj se uvede v šole in urade, tako bo lahonstvo v teh deželah zginilo, in izrodilo se zvesto avstrijsko prebivalstvo«. Na kraju ovog uvodnika, u smislu zaključka, nepoznati autor ističe, da bi ovaploćenjem jedne takve udružene slovenačke društveno-političke zajednice na celovitom slovenačkom etničkom teritoriju uspešno bio ne samo paralisan već i posve onemogućen irendentizam, a Austro-Ugarskoj jugozapadne granice osigurane. Zbog toga je potrebno, kako se ističe na kraju uvodnika, uz naglasak neminovnosti autonomnog statusa tih udruženih slovenačkih pokrajina u okviru Habsburške Monarhije, »naj se snidejo veljavni močje iz Kranjske in Primorja, in na podlagi te ideje naj skušajo avstrijske državnik pridobiti za novo slovansko deželo, za združeno avstrijsko »Ilirijo« z narodno vladu, narodnim jezikom, in nekoliko samoupravo (avtonomijo). Ta 'slovenska Ilirija' bo zadosti močna, da sčasoma tudi južno štajersko k sebi potegne«.²¹

Kao odgovor na navedeni uvodni članak »Slovenca«, sedam dana docnije, bez apostrofiranja ni članka niti, pak, lista, objavio je »Slovenski Gospodar«, u rubrici »Politični ogled. Avstrijske dežele«, kratko saopštenje. Tamo je, po navođenju, da su gorički Slovenci »obhajali već taborjev«, na kojima su se odlučno oduprli osvajačkim pretenzijama Italije, o čemu vladini listovi nisu pokazali nikakvog interesa, što je tačno, jer ni dnevnik »Laibacher Zeitung« o njima nije ništa pisao, naročito istaknuto, nasuprot tezi »Slovenca«, da je neophodno potrebno ujedinjenje svih slovenačkih pokrajina, i u tom smislu lapidarno rečeno, »da bi zoper grabljive Italijane najbolji kazalo, če bi se Slovenci v Gorici, Istriji in Kranjskem, oziroma tudi na Koroškem in štajerskem, združili v eno skupino z enim deželnim

¹⁹ Što je dovelo do toga, da »se je lahonstvo vedno bolj utrjevalo, — lahonstvo pravimo, ker pogoste končnice na -ig in -ich, ki ih nosijo imena primorskih Italijanov, nam svedoči, da so to po večini le polasčeni Slovani. Goriška in Istra sta slovanski deželi in slovanski živelj mora spet do veljave priti, potem bo rasla v teh krajih zopet avstrijska ideja« (»Slovenec« 43, 18. IV 1878).

²⁰ omiljen termin organa slovenačkih klerikalaca, pod kojim se podrazumeva znatno šira teritorija: od Beljaka do Trebinja i od Osijeka do Kotora. Tu »ilirsku« ideju inaugurisao je »Slovenec« 1. maja 1877. s člankom »Kaj bo z Bosno?«, gde je istaknuto, da je najcelishodnije da se Bosna i Hercegovina pripoje Hrvatskoj, uvećanoj priključenjem Dalmacije, Vojne granice i Istre, a potom da se toj »jugoslovenskoj skupini« priključi i Slovenija. To bi dovelo do kraha dualizma i preustroja države na trijalističkoj osnovi. Ovaj list je istupao i sa mišljenjem, da se Bosna i Hercegovina direktno Austriji priključe i da zajedno sa uvećanom Hrvatskom i Slovenijom čine »Iliriju« kao treću državnu celinu u sklopu Habsburške Monarhije. Takav stav je naročito došao do izražaja u dugom članku s naslovom »Ilirija oživljena I i II«, objavljenom u »Slovencu«, u broju od 2. i 5. marta 1878. Ovakva teza, tj. preustrojenje Austro-Ugarske na trijalističkoj osnovi i rešenje jugoslovenskog pitanja u njenom sklopu, »Slovenec« će zastupati sve do raspada Habsburške Monarhije (P. Luković, n. d., str. 277—278, 297—300).

²¹ Kao poslednja rečenica uvodnika je apel: »Nadeiamo se, da naše besede ne padejo na kamenita tla, temveč da sad obrodé v prid in blagor našem narodu; priporočamo jih še enkrat živo v prevaderek vsem rodoljubom in domačim listom po Kranjskem in Primorji« (»Slovenec« 43, 18. IV 1878).

zborom; to bi Austriji bila možna zaslomba proti italijanskemu kraljestvu.²²

Vrlo rado bismo najneophodnije rekli i o odjeku kod srpskog naroda u Srbiji i Vojvodini ova dva tabora, što, nažalost, nismo u mogućnosti učiniti, pošto nijedan od ondašnjih srpskih listova, kako smo ustanovili nakon pregleda istih, nije o njima objavio nikakvo saopštenje. Do toga je, najverovatnije, došlo otuda, što nisu imali u Goričkoj pokrajini svojih dopisnika i uopšte nisu bili dovoljno obavješteni o značaju tabora za slovenački narod, a i zbog toga što su bili zaokupljeni burnim događajima na Balkanskom poluostrvu, koji su za njih bili, u to nema sumnje, od prevashodne, odnosno životne važnosti.

Kako mislimo, na osnovu napred navedenog, može se konstatovati, da je prezentirana posve jasna slika o organizaciji i toku rada slovenačkih tabora blizu italijanske granice, na desnoj obali reke Soče, »v Kviškem«, 31. marta, i u Kobaridu, 7. aprila 1878. Da bi se obuzdale osvajačke težnje iredentista, goričko političko društvo »Sloga« privolelo je organe austrijskih vlasti, koji su, inače, posle definitivne zabrane održavanja tabora 1871, bili odlučno protivni održavanju ovakvih narodnih zborova, da dozvole ta dva masovna narodna skupa samo zbog toga, da bi posredstvom njih najuspešnije paralisali sve intenzivnije pretenzije Italije da izmeni jugozapadnu austrijsku granicu u svoju korist. Veoma dobro informisana o odlučnosti Slovenaca, da po svaku cenu brane integritet svoje etničke teritorije, bečka vlada dala je uputstvo svojim organima vlasi u Goričkoj pokrajini da zajedno s političkim društvom »Sloga« organizuju održavanje ova dva tabora. Na njima je, nedvojbeno, došla do vidnog izražaja legitimistička politička orijentacija, što svedoči okolnost da je na dnevnom redu oba tabora bila samo jedna tačka: slanje adrese odanosti habsburškoj dinastiji i da, zaista, druga pitanja nisu tretirana. Zbog svega toga, kako pretpostavljamo, u ondašnjim slovenačkim listovima nije ni bilo opširnijih niti, pak, po sadržaju zapaženijih komentara, pogotovu ne u organu slovenačkih liberala u Kranjskoj, »Slovenskom Narodu«, u čemu, kako smo videli, unekoliko čini izuzetak »Slovenec«, koji je objavio, iako kratak, dosta značajan komentar. No, i pored svega toga, mislimo, da su ova dva održana tabora imala i svoju pozitivnu stranu, a to iz ovih razloga:

1. jer su bili masovno posećeni,²³ što nedvosmisleno navodi na zaključak, da ih je narod Brda i Kobarida oberučke prihvatio;

2. da su ta dva tabora, i pored svog legitimističkog obeležja, kako su se po svom spoljnjem ceremonijalu manifestovali, ipak pozitivno delovala na jačanje svesti o jedinstvu slovenačkog naroda;

3. da su, u izvesnoj meri, podigli na viši stepen borbenu gotovost primorskih Slovenaca u smeru još odlučnije borbe protiv zavojevačkih pretenzija Italije na njihovu etničku teritoriju;

4. da su, kroz svoj jasno izražen antiiredentistički stav, uticali na daljnje uzdizanje i afirmisanje slovenačke nacionalne svesti kod Slovenaca na celokupnoj slovenačkoj etničkoj teritoriji, a, saobrazno tome, i spremnosti

²² »Slovenski Gospodar« 17, 25. IV 1878, str. 137. — U ovom listu, u broju od 2. maja 1878, u rubrici »Politični ogled. Avstrijske dežele«, objavljeno je kratko saopštenje s naglaskom, da su delegati goričkih Slovenaca uručili carevom namesniku u Trstu adresu odanosti caru, koji je delegate »Sloge« prav uljudno sprejeli in obljubil adresu izročiti cesarju« (»Slovenski Gospodar« 18, 2. V 1878, str. 145).

²³ O čemu svedoči podatak, da je na taboru »v Kviškem« bilo 5000 ljudi, kako je u »Novicama« određeno rečno, dok je za broj učesnika na taboru u Kobaridu, u »Edinosti« neodređeno navedeno, da ih je bilo »na tisoće vnetih Slovencev«. Verovatno, na bazi podataka iz lista »Soček«, koga nismo mogli koristiti jer ga za 1878. nema u našoj državi, Branko Marušić je konstatovao da je na taboru »v Kviškem« bilo 5000, a na taboru u Kobaridu 3000 ljudi (up.: »Novice« 15, 10. IV 1878, str. 118; »Edinost« 7, 13. IV 1878; B. Marušić, Goriška slovenačka politika . . ., str. 101—102).

da se jače suprotstave odnarodnjavanju, kako od strane Nemaca tako i Italijana;

5. da se je, nošenjem slovenačkih nacionalnih zastava i pevanjem slovenačkih narodnih pesama, što se jasno očitovalo na oba tabora, makar i prećutno, od slovenačkog naroda zahtevala Ujedinjena Slovenija; i

6. da su ova dva tabora podstakla slovenačko javno mnjenje, a što je veoma važno, da nastavi borbu za svoje ujedinjenje u smislu otvorenog zahteva za stvaranje Ujedinjene Slovenije, kako se vidi iz navedenih napisa u »Slovencu« i »Slovenskom Gospodaru«.

Neposredno pred početak izvođenja austrougarske vojne okupacije Bosne i Hercegovine, tokom njenog izvođenja i po završetku iste, bili su u Sloveniji gotovo u žiži interesovanja budući slovenačko-hrvatski odnosi. Predvođen klerikalnim »Slovencom«, jedan deo slovenačke javnosti zagovarao je potrebu realizacije trijalizma namesto dualizma i zalagao se za priključenje Slovenije uvećanoj Hrvatskoj, odnosno trećoj državnoj tvorivini u sklopu Habsburške Monarhije. Ali, dobar deo Slovenaca se protivio takvom rešenju budućih slovenačko-hrvatskih odnosa i u »Slovenskom Narodu«, u više navrata, naveo kao osnovni razlog svog takvog stava bojazan od prenaglašenog hrvatskog hegemonizma, založivši se za ostvarenje primarnog političkog zadatka usredsređenog na ostvarenje Ujedinjene Slovenije, a potom pristupanju rešenju hrvatsko-slovenačkih odnosa.²⁴

Nadovezujući se na izneto u vezi održana dva slovenačka tabora na desnoj obali Soče u blizini italijanske granice, navešćemo reagovanje slovenačke javnosti na pojačane iredentističke pretenzije posle završetka rada Berlinskog kongresa, koje je najverodostojnije prezentirao »Slovenski Narod«. Tako je, na primer, u broju od 31. avgusta 1878. ovog lista, objavljen izveštaj njegovog specijalnog dopisnika iz Trsta od 26. avgusta pod naslovom »Italijani in mi«. Autor ovog dopisa, koji se potpisao sa »Ž«, najpre navodi, da su vodeći italijanski listovi zadovoljni što austrougarske okupacione snage nailaze u Bosni i Hercegovini na žestok otpor domaćih Muslimana, dok »Italia irredenta«, prema jednoj karti u Milanu, pretenduje da Italija ne samo »sega do Triglava« već do Drave!, što bi dovelo do toga, da se slovenački narod »utopi u italijansko more«. Nakon konstatacije, da takva situacija neminovno zahteva da se Slovenci moraju boriti na život i smrt da bi očuvali svoju zemlju i da su takve osvajačke težnje, koje je u svoj program zacrtala iredenta, lansirane iz Italije, »kajti tudi italijansko prebivalstvo primorsko se većinom neče od Avstrije odtrgati«, autor u zaključku ističe da su sveštenici i učitelji dužni da narod pripreme za odlučan otpor i u tom smislu potertava na kraju svog dopisa ovo: »Koncem svojega članka kličem pa zopet istrskim duhovnom in ljudskim učiteljem. Podučujte naš narod zdaj ko je še čas, kajti čas iskušenj nij daleč! Italijan vedno preži in pri prvej ugodnej priliki napadel bode Avstrijo. Pripravljajte narod, da se bode branil državnega in svojega narodnega sovraga. Le pogum in vstrajnost, in tudi istrski Slavjani se bodo koncem preverili, da jim nij treba lahomom služiti«.²⁵

Šest dana docnije, objavljen je u slovenačkom dnevniku izveštaj od istog dopisnika iz Trsta od 1. septembra pod naslovom »Italijanska nevarnost in primorsko Slovenstvo«. U ovom dopisu najpre je navedeno nekoliko italijanskih listova, koji se zalažu za priključenje Italiji Slovenskog Primorja i Istre, a potom konstatovano, da su tome krivi »primorski Slovani

²⁴ Opširnije o budućnosti slovenačko-hrvatskih odnosa, v.: P. Luković, n. d., str. 354—356.

²⁵ »Slovenski Narod« 199, 31. VIII 1878.

tudi sami mnogo«, jer se sa njihove strane, a osobito u Istri, ispoljila politička nebudnost, a, takođe, i neaktivnost, te »vodstvo deželnih stvari Italijanom prepustili«. Do toga je došlo otuda, što u političku akciju nisu uključeni sveštenici, učitelji i činovnici, koji su spremni da služe narodnim interesima. Oni, na svaki način, treba da ubede neukog seljaka u to, da je u njegovom interesu, da u Porečkoj i Tršćanskoj pokrajinskoj skupštini treba da budu u većini slovenački i hrvatski narodni predstavnici. Na kraju, u cilju vođenja organizovanije, odlučnije i istrajnije borbe protiv italijanskog političkog pritiska, naročito u Istri, autor ovog dopisa apeluje na učitelje da rade sa narodom u sledećem pravcu: »Povedo naj jim, da nij res, da bi Lahoni pri nas morali imeti odličnejše mesto, ker so narod s posebnimi privilegiji. Tako mnenje mora se s korenino iztrebiti in kmetom razjasniti, da imajo oni ista prava kakor Lahoni, in da smo mi v većini v deželi. V šoli, v občevanji z vaščani naj učitelj poleg avstrijskega, državnega čuta goji tudi čut za narodnost. Dozdaj so bili istrski Slovani Lahonom podjarmljeni, krajni čas je uže, da se ta razmera poneha«. ²⁶

Dalje je, od istog dopisnika, objavljen izveštaj, dostavljen iz Trsta 10. septembra, u ovom listu u broju od 14. tog meseca pod naslovom »Naši bratje na Primorskem«, gde je na početku istaknuto, da je odanost Habsburškoj Monarhiji pokazala proslava carevog rođendana »v vseh okrajih zjedinjenih treh provincij Tržaške, Goriške in Istre«. Pored toga, »mej prebivalstvom brojećim 560.000 duš, kolikor jih šteje Primorska, je nad tri petine Slavjanov, kakor kaže i statistika«, ²⁷ došla je do izražaja na antiirendentističkim demonstracijama, ²⁸ u prvom redu, odlučna odluka slovenačkog naroda, da se odsudno odupre italijanskim aspiracijama za osvajanjem njegove rodne grude. Na kraju ovog dopisa, navedeno je da italijanska štampa »samostalnost uže večkrat imenovanih demonstracij oporekava«, našto odgovaramo, da se mi »ne brinemo za to, kajti znamo, da je to njih slaba navada. Nam zadostuje, da si neustrašeno v obraz gledamo in da moremo reći: razumeli smo se. Jedini smo vsi od Drave do Adrije, bratje smo vsi. S temi besedami navdušeno pozdravljamo vse naše brate v Trstu, Gorici in Istri«. ²⁹

U broju od 6. oktobra 1878. slovenačkog dnevnika, objavljen je od istog dopisnika izveštaj iz Trsta od 1. oktobra pod naslovom »O brambi našega slovanskoga Primorja proti Italijanom«, gde je, u uvodnom delu, sa žaljenjem konstatovano, da se »vse utihnulo« u vezi ranijih vesti o tome, da će političko društvo »Edinost« iz Trsta »za celo naše slovansko Primorje« ustanoviti »Društvo pokrajinskih strelaca« sa sedištem u Trstu, dok bi podružnice bile u Pazinu i Tolminu. U dopisu se ističe kao neophodna potreba da se takvo društvo što pre osnuje, pošto »tesno na italijanski meji živimo«, a »strelne vaje hrabrijo moževski pogum, vplivajo posebno ugodno na mla-

²⁶ »Slovenski Narod« 204, 6. IX 1878.

²⁷ što je teško kako potvrditi tako, isto, i poreći. To s razloga, što su u to vreme popisi stanovništva, kako od italijanske tako i austrijske strane, bili namerno izvedeni na štetu Slovenaca. Na svaki način, Slovenci su predstavljali većinu u odnosu na stanovništvo drugih nacionalnih pripadnosti u Slovenskom Primorju (Dr. F. Zwitter, Razvoj prebivalstva in sprememba odnosov med posameznimi narodi, Slovensko Primorje in Istra ..., str. 94–96).

²⁸ koje su održane u svim krajevima »slavjanskoga Primorja, kjer se govori oni moževski jezik, akoprav v raznih narečjih, kateri se čuje od makedonskih mej gori do Labe in Visle od Adrije gori do Urala«. Naglasak autora, da su antiirendentističke demonstracije održane u svim krajevima Slovenskog Primorja, upućuje na zaključak da se radi o demonstracijama u pravom smislu reći a ne o taborima, od kojih su održana, kako smo rekli, svega dva krajem marta i početkom aprila 1878. Dopisnik iz Trsta je u svom izveštaju naveo, da o demonstracijama slovenačkog naroda italijanski listovi malo obaveštavaju svoju javnost, a zatim o njihovoj važnosti istakao ovo: »Te demonstracije so pa za nas tem večje važnosti, ker je v našo najvećšo radost, kakor od svojih dopisnikov vemo, naša trobojnica belo-višnjevorudeća zastava letos povsod zraven slavne državne in cesarske rodovinske zastave vihrala« (»Slovenski Narod« 211, 14. IX 1878).

²⁹ »Slovenski Narod« 211, 14. IX 1878.

dino, te je navdajajo z nekim ponosom. « Sveštenici i učitelji » naj si osvojita naprej srca kmetskih gospodin in s pomočjo teh pripeljalo se bode tudi moško prebivalstvo do izpoznavanja, da so Slovenci istrski jedino le radi svoje prevelike potrpežljivosti sužnji postali, da jih tujci iz tega uzroka z nogami teptajo, akoprav jih je le mala peščica, in da so naši najkru-tejši sovražniki Italijani». ³⁰

To bi bile, kako mislimo, najnužnije napomene o reagovanju slovenačke javnosti prema italijanskom posezanju na slovenačku etničku teritoriju, dva-tri meseca po završetku rada Berlinskog kongresa, avgust—oktobar 1878. Na osnovu navedenog po tom pitanju, može se, kao najvažnije, konstatovati ovo:

1. da su Slovenci, suprotstavljajući se osvajačkim pretenzijama Italije, zbijali sve čvršće svoje redove, kako bi odbranili svoju teritoriju, a ujedno i svoju etničku individualnost od italijanskog imperijalizma;

2. kroz organizaciju i realizaciju antiiredentističkih demonstracija, delovanje sveštenika i učitelja na buđenju svesti kod najširih narodnih slojeva i jačanju političke borbe kod njih i usmeravanju iste u pravcu izvojevanja slovenske većine u pokrajinskim skupštinama, ravnopravnosti jezika itd., učvršćivala se slovenačka nacionalna svest i podizala borbena gotovost i spremnost za još organizovaniju borbu protiv imperijalističkih pretenzija Italije; i

3. nedvosmisleno isticanje gotovosti na antiiredentističkim manifestacijama za oružanu borbu u cilju očuvanja svoje teritorije i slovenačke etničke individualnosti, što se očitovalo nošenjem na demonstracijama, pored državne, i slovenačkih nacionalnih zastava, pevanju slovenačkih narodnih pesama itd., što je dobijalo potreban publicitet u slovenačkim listovima, snažno je uticalo na jačanje etničkog jedinstva slovenačkog naroda i upozoravalo, da se i u tim prilikama, doduše prećutno, od slovenačkog naroda zahtevala Ujedinjena Slovenija.

Kako nam izgleda, organ slovenačkih liberala nije bio zadovoljan rezultatima borbe protiv iredentizma organizovanjem demonstracija, tabora i drugih takve prirode manifestacija, na kojima bi u prvi plan i jedino dolazio do izražaja austrijski patriotizam. Taj list je to smatrao kao ponizno savijanje šije pred vladajućim nemačkim režimom, koji je želeo da pomoću Slovenaca odbije iredentističke nasrtae i da ih zavadi sa Italijanima kako bi lakše vladao u uzavreloj jugozapadnom delu Monarhije. Na takvu konstataciju navodi sadržaj članka koga je dostavio »Slovenskom Narodu« njegov dopisnik iz Trsta 8. oktobra, a slovenački dnevnik ga je objavio kao uvodnik s naslovom »Proč s pretirano udanostjo«, u broju od 11. oktobra 1878. Tamo je, nakon postavljanja otvorenog pitanja: »Za Boga! dragi Slovenci na Primorskem, ali res mislite, da si s samimi protidemonstracijami zagotovite ali zboljšate stanje ubogega našega naroda?«, upućen prekor primorskim Slovencima za njihovu, navodno, »slepu poniznost« i »pasjo udanost«, koju oni ispoljavaju prema organima austrijske vlasti, tako da »ponemčevalni 'neki ljudje' se sami norčuejo z nami, kar dobro vedo, da bodemo mirni držali tilnik, če nas še hujše tlačijo«. Nepoznati autor ovog uvodnika, argumentujući svoju tezu o potrebi da Slovenci vode računa prvenstveno o svojim interesima, a ne da se bore protiv Italijana za račun vladajućeg režima, pored ostalog, navodi doslovno ovo: »Ne verjamite zapaljivim besedam. Zdaj nas na Primorskem na videz gla-

³⁰ »Slovenski Narod« 230, 6. X 1878.

dijo, da bi pomagali zoper razjarene Italijane. Pa pogledjmo črez mejo, kako taisti krogi tlačijo naše brate na Kranjskem, kako dušijo in davijo naše rojake na Koroškem in Štajerskem. Stari hinavski 'divide et impera' je tu načelo, po katerem se nam Slovencem nasproti ravna«. Pored toga, u ovom uvodniku je naglašeno, da treba uzeti kao pouku to, da pre desetinu godina Nemci »našontali so Slovence na Lahe« od čega su Slovenci imali najviše štete jer su se »v krvavej rabuki poganjali za tuje namere«, dok su »yso veljavo in moč« dobili »uporni Italijani«, a Nemci su, »ki smo jim mi pomagali«, nažalost, »nas za hvalo še hujše tlačili« što, svakako, »isto menijo hinavski ponemčevalci tudi zdaj«. U članku se sa dosta velikom dozom oštine podvlači, da vladajući režim nije dozvolio izgradnju puteva i železničkih pruga u Sloveniji, ni uvođenja slovenačkog jezika u urede, niti, pak, predavanja na maternjem jeziku u školama itd., a na njegovom kraju upućen je prekor na adresu poltrona i beskompromisan zahtev: »Le škoda, da imamo mej soboj toliko ljudi, ki se ali iz kratkovidnosti in neumnosti, ali pa iz drugih uzrokov dajo rabiti — kot cepci. Naj se za nas v resnici kaj stori, potem se bomo ogreli zoper Italijančiče. Zdaj, zdaj pa proč s pretirano udanostjo.«³¹

Dakle, sudeći po sadržaju ovog uvodnika slovenačkog dnevnika, liberalna struja slovenčkog nacionalnog pokreta stajala je na stanovištu potrebe radikalizacije borbe primorskih Slovenaca protiv iredente i to u tom smislu da prestanu biti samo oruđe politike bečke vlade i otpočinu borbu za svoje vlastite interese. Iako u tom članku nije u tom smislu gotovo ništa određeno i u kategoričkom tonu rečeno, sudeći po napomeni koja se odnosi na dotadašnju nepopustljivost vladajućih režima što se tiče zahteva za uvođenje slovenačkog jezika u škole i urede, izgradnje puteva i železničkih pruga itd., kao i citirane napomene na samom kraju uvodnika, moglo bi se zaključiti da se ima u vidu rešenje osnovnih zahteva iz domena slovenačkog nacionalnog programa, gde, nesumljivo, najvažnije mesto zauzima borba za Ujedinjenu Sloveniju.

Po zauzeću grada Livna, 28. septembra 1878, od austrougarskih okupacionih snaga, kada je već bilo nedvojbeno jasno da je pitanje okupacije Bosne i Hercegovine gotovo skinuto s dnevnog reda, Slovenci su bili uvereni u to, da će u Austro-Ugarskoj nastupiti promene od sudbonosnog značaja za državu. Oni su, naime, tada bili čvrsto uvereni u to, da će se Monarhija, htela-ne htela, zbog priključenja Bosne i Hercegovine i time znatnog povećanja slovenačkog življa, morati preustrojiti na federativnoj osnovi. Slovenci su se nadali, da će u tako ustrojenoj državi imati status federalne jedinice. Zbog toga su poslanici Kranjske pokrajinske skupštine jednoglasno, kako liberalne tako i konzervativne struje, na svojoj 7. sednici od 5. oktobra 1878, poslali austrijskom caru adresu, u kojoj su, pored isticanja zahvalnosti za posedaње Bosne i Hercegovine od austrougarskih trupa, oštre kritike vladine politike, izbornog sistema i naročito ugnjetavačke politike prema Slovencima i drugim slovenskim narodima, postavili zahtev za ujedinjenje pocepanih slovenačkih pokrajina u jednu celinu. To je učinjeno s ciljem, da slovenački narod dočeka ujedinjen preuređenje Monarhije na federativnoj osnovi. Naravno, kao i u nekoliko navrata ranije, i ovog puta je opravdan zahtev najvišeg predstavničkog tela Kranjske bio odbijen, te je slovenački narod ostao sve do raspada Habsburške Monarhije rasparčan.³²

³¹ »Slovenski Narod« 234, 11. X 1878.

³² P. Luković, n. d., str. 356—357.

Neposredno po završetku vojnih operacija i posedanja Bosne i Hercegovine od strane austrougarskih okupacionih trupa, određenije rečeno, 27. oktobra 1878, održan je tabor u Dolini kod Trsta, koga je organizovalo slovenačko političko društvo »Edinost« iz Trsta.³³ Pošto se radi o važnom taboru, budući da je na njemu otvoreno stupio na scenu zahtev za stvaranje Ujedinjene Slovenije, to ćemo, razume se, na bazi raspoloživih podataka, o njemu na ovom mestu nešto više reći. O održavanju tabora u Dolini, prvo je slovenačku javnost obavestio »Slovenski Narod«. Naime, ovaj list je, već u broju od 13. oktobra 1878, u rubrici »Domaće stvari«, objavio saopštenje o tome, da je Odbor političkog društva »Edinost« na sednici od 11. oktobra odlučio »da društvo napravi 27. t. m. tabor v Dolini v Istri« sa ovim dnevnim redom: »1. Protest zoper, demonstracije Lahov na Primorskem. 2. Kako bi se dalo zboljšati duševno in materijalno stanje Slovencev? 3. Kako bi se povzdignilo šolstvo na Primorskem posebno pa v zanemarenej Istri? 4. Na kak način bi se dalo pogozditi v najhitrejem času mnogo goličave v Istri in na Krasu?«. Dalje je navedeno da će biti zabava uz učešće pevačkih društava, a zatim na kraju istaknuto: »Povabijo se na tabor posebno vsi odlični narodnjaki iz vseh slovenskih pokrajin. Odbor želi, da bi se govorniki oglasili od raznih stranih posebno k drugej točki.«³⁴

Sudeći prema kratkom saopštenju, objavljenom u slovenačkom dnevniku, u broju od 24. oktobra 1878, u rubrici »Domaće stvari«, učesnici tabora u Dolini imali su popust na železnici. Tamo je, osim toga, navedeno, da će se, ukoliko bude slabo vreme, odgoditi održavanje tabora za 3. novembra 1878, uz izražavanje nade: »Pričakujemo obilo gostov iz vsega Slovenskega«.³⁵ Nadalje je »Slovenski Narod«, u broju od 22. oktobra 1878, objavio u svojstvu uvodnika pod naslovom »Tabor v Dolini« poziv Odbora političkog društva »Edinost« iz Trsta od 20. oktobra za učešće na taboru u Dolini, u nedelju 27. oktobra, odnosno 3. novembra za slučaj da bude padala kiša 27. oktobra. U uvodnom delu tog poziva je navedena važna konstatacija: »Bratje Jugoslovani! Že 10 let je minulo, odkar se je naš narod zbiral na tabore, da javno proglaša svoje želje in težnje, svoj narodni program, od katerega ni odstopil nikoli in ne boče. Nastopila je potem tiha doba; delali smo mirno na narodnem polji dolgih let; naš narod pa še zmerom čaka svojih najsvetejših pravic.« Dalje je naglašeno, da je velika kriza na Istoku na svom izmaku i da je Evropa suočena, a naravno i Monarhija, sa rešavanjem sudbonosnih pitanja. »Teh prenaredeb,« kaže se tamo, »pa se nimamo bati mi avstrijski Slovani, ki se vedno zaupljivo obračamo na močnega našega vladarja, katerega želja je, da kraljuje mir in pravica mej narodi pod njegovim žezlom živečim.« Dalje je, uz potrebno obrazloženje, navedeno, da su Italijani u Trstu, Gorici i Istri u zadnje vreme počeli otvoreno i sa pojačanom energijom raditi na pripajanju ovih pokrajina Italiji, a potom potertano: »Mi Jugoslovani, ki smo naravni gospodarji jadranskega primorja, ne moremo vsega tega mirno gledati, ampak slovesno nam je protestovati o nim činom. Glede na to in pa tudi z ozirom na druge silne potrebe našega naroda, kliče vas Jugoslovane odbor političnega društva »Edinost« na tabor v Dolino pri Trstu. Ta tabor bode 27. t. m. na velikem

³³ O tom taboru, koliko nam je poznato, u stručnoj literaturi su, u sklopu drugih tema, prezentirani neki najvažniji podaci bez upuštanja u šira razmatranja: datum i mesto održavanja tabora, zahtev za stvaranje Ujedinjene Slovenije na njemu i njegov značaj (up.: B. Marušić, O nekim poskusih . . . , str. 126; Isti, Goriška slovenska politika . . . , str. 102; Dr. B. Slavec i dr. Tul, Mačkolje v boju za svobodu, Mačkolje, 1974, str. 10).

³⁴ »Slovenski Narod« 236, 13. X 1878.

³⁵ Deo saopštenja, koji se odnosi na povlašćenu vožnju na železnici glasi: »Izkaznice za znizano vožnju po železnici za tabor v Dolini, ki bo v nedeljo 27. t. m. mej Gorico in Ljubljano, Reko in Pučjem in Trstom, se dobijo v čitalnicah« (»Slovenski Narod« 245, 24. X 1878).

prostoru blizu cerkve v Dolini in se začne ob 2¹/₂ uri popoldne. Obravnavale in sklepale se bodo sledeče točke:

1. Adresa vdanosti na cesarja in protest proti rogovljenju one italijanske stranke, ki dela na spojenju primorskih slovanskih pokrajin z Italijo.

2. Nasveti in sklepi, kako bi se dalo pospeševati gmotno in duševno blagostanje našega naroda sploh, in primorskih Slovanov posebej.

3. Nasveti in sklepi, kako bi se dale pogozditi mnoge goličave na Krasu in v Istri.»

Na kraju ovog poziva se apeluje na sve »Jugoslovane« da se, pre svega, bore »za narodnost našo, za omiko, za svobodo in edinost«, tj. za realizaciju pitanja označenih u dnevnom redu tabora, jer je to preduslov za očuvanje naroda od velike opasnosti koja mu preti. Osim toga, insistira se na tome, da iz svih jugoslovenskih pokrajina što više ljudi dođe na tabor, a pre svega »iz Istre, Goriškega, Kranjskega«, dok Odbor moli »vse rodoljube vsacega stanu, da mej narodom širijo vest o taboru in odbor podpirajo na vso moč, da bode tabor lep, reden in živ dokaz zrelosti naroda. Živila vzajemnost slovanstva!«, naglašava se kao pozdrav na kraju ovog poziva.³⁶ U potpunosti istovetan tekst poziva za učestvovanje na taboru u Dolini, objavio je »Slovenec«, u broju od 24. oktobra 1878, kao uvodnik pod naslovom »Tabor v Dolini«, a takođe i »Edinost«, dva dana docnije, samo s tom razlikom da tršćanski list upotrebljava termin »Južni Slovani«, dok »Slovenski Narod« i »Slovenec« termin »Jugoslovani«.³⁷

Naveli smo dnevni red tabora u Dolini ad litteram, kako iz kratkog obaveštenja o tome, da će se održati tabor u Dolini iz »Slovenskog Naroda« od 13. oktobra, a takođe i iz poziva Odbora političkog društva »Edinost« na učešće u radu tabora iz ovog lista od 22. oktobra. Između 2, 3. i 4. tačke, sem preciznije određenosti, nema uočljivije razlike. Međutim, kod 1. tačke dnevnog reda je uočljiva velika razlika, budući da je u prečišćenom tekstu došla na prvo mesto formulacija odanosti austrijskom caru, čega nije bilo u obaveštenju od 13. oktobra. Verovatno da su na tome insistirali organi vlasti, postavljajući to kao uslov za izdavanje dozvole da se može održati tabor. Naravno, Odboru za organizovanje tabora najvažnije je bilo da se on i održi, te je i dnevni red u tom smislu i konstruisao. Naime, ovaj Odbor je 1, 3. i 4. tačku dnevnog reda sasvim određeno postavio, a drugu dosta široko i neodređeno. Međutim, pada u oči to, da je i ovako stilizovan tekst te tačke dnevnog reda upozoravao da je važnija od ostalih, a kako smo gore naveli, sam Odbor za pripremu tabora je apelovao na govornike da osobitu pažnju posvete drugoj tački, te da se, saobrazno tome, što veći broj govornika baš angažuje po pitanjima koja ona tretira. Naravno, moralo je biti sasvim jasno političkim radnicima, da će se pod tom tačkom raspravljati o pitanju zahteva za stvaranje Ujedinjene Slovenije. Dakle, druga tačka dnevnog reda tabora u Dolini, koja se odnosi na realizaciju ideje Ujedinjene Slovenije, postavljena je u pozivu u zavijenoj formi, kakav je bio slučaj i na nekim političkim narodnim manifestacijama ove vrste iz razdoblja tabora, 1868—1971. godine.³⁸

Kako mislimo; veoma je važan tok rada tabora u dolini. Pošto je na njemu istupio dosta veliki broj govornika, mi ćemo se, uglavnom, zadržati na drugoj, naravno, za nas najvažnijoj tački dnevnog reda. A obzirom da je list »Edinost« najdetaljnije upoznala javnost o tom važnom događaju,

³⁶ »Slovenski Narod« 243, 22. X 1878.

³⁷ Up.: »Slovenski Narod« 243, 22. X 1878; »Slovenec« 117, 24. X 1878; »Edinost« 20, 26. X 1878.

³⁸ Opširnije o dnevnim redovima na slovenačkim taborima, v.: V. Melik, Slovenski tabori ..., str. 74—75.

to. čemo se, prvenstveno, osloniti na podatke tog lista. Naime, u broju od 9. novembra 1878, objavila je »Edinost« dosta dug uvodni članak s naslovom »Tabor u Dolini«, gde je navedeno, da je političko društvo »Edinost« još od svog osnivanja 1874. radilo na organizovanju tabora ali bez uspeha. No, maja 1878, kada su doneta nova pravila i obraćena pažnja na Istru,³⁹ društvo je postalo i snažnije i aktivnije. To potvrđuje organizacija tabora u Dolini, do koga je došlo blagodareći upornosti Odbora za organizovanje ovog masovnog narodnog zbora uz svesrdnu podršku učitelja, sveštenika pa i rodoljuba koji su bili u organima vlasti. Nepoznati autor ovog sastava ističe, da je bilo i teškoća u vezi odobravanja tabora, naročito liste govornika na njemu, koje su, ipak, savladane. Dolazak naroda na mesto održavanja ovog masovnog narodnog zbora bio je dobro organizovan i, što je naročito važno, snažno je povećavao kod njega osećaj pripadnosti slovenačkom narodu, našto upozorava okolnost nošenje zastava i pevanje slovenačkih narodnih pesama. Pored toga, navedeno je, da se je veliki broj naroda uputio ka Dolini,⁴⁰ čemu su doprinele i povoljne atmosferske prilike.⁴¹

U prisustvu vladinog zastupnika, c. k. sreskog komesara u Kopru, vi-teza Wilhelma Jetmara, 27. oktobra 1878, u 15 časova, tabor u Dolini je bio otvoren. Taj čin je, s obzirom da je predsednik društva »Edinosti«, Ivan Nabergoj,⁴² kao poslanik Carevinskog veća tada bio u Beču, obavio potpredsednik, Viktor Dolenc,⁴³ obrativši se okupljenom narodu kraćim, ali, zato, značajnim prigodnim govorom. Naravno, potrebno je da se na njemu i zadržimo, barem koliko je to najneophodnije. Nakon zahvalnosti prisutnima što su u tako velikom broju došli na tabor, »da protestujete z moško besedo proti temu da bi se naše zemlje le en ped odtrgala od Avstrije« i isticanja važnosti minulih tabora, Viktor Dolenc je, što se tiče značaja tabora u Dolini, rekao da on ima ne samo slovenački već i jugoslovenski značaj,⁴⁴ obrazloživši tu svoju tvrdnju na sledeći način: »Naj bi bil ta tabor začetek našega spojenja v eno samo narodno telo.« On je, kako je govornik istakao, značajan i zato što političko društvo »Edinost« na njemu praznuje »na posebno slaven način svoj vhod v Istro, v to tužno deželo, kjer naši slovanski bratje vzdihujejo pod jarmom ital(ijanskih) 'begov'. Bog daj da bi

³⁹ o čemu u listu »Edinosti«, u broju od 22. juna 1878, u rubrici »Domaće stvarje«, stoji ovo: »Edinost«, politično društvo, je pravila tako preuredila, da bode zборе po vsem primorskem imela, to je od Lošina pa do Koroške meje. Teško delo, ali strašiti ga se ne smemo. Pravila je vlada uže potrdila in kakor se čuje, bode 19. občni zbor v sosednji Istri v Dolini. Naši sovražniki delajo s podvojeno močjo, mi ne smemo zaostati, s zedinjeno močjo dosežemo sčasoma vse; zapomnimo si vsi, da je v edinosti moč, torej krepko naprej« (»Edinost« 12, 22. VI 1878).

⁴⁰ što upućuje na zaključak da je broj učesnika tabora bio zaista impozantan, ali se na osnovu uopštene konstatacije ne može tačna cifra ustanoviti. Međutim, u uvodnicima, posvećenim ovom taboru, u »Slovenskom Narodu« i »Slovincu«, navedeno je da je na njemu bilo oko 10.000 ljudi (up.: »Slovenski Narod« 250, 30. X 1878; »Slovenec« 120, 121 od 31. X i 5. XI 1878).

⁴¹ O tom značajnom detalju, nepoznati autor izveštaja o taboru u Dolini doslovno piše ovo: »Čas se približuje, vreme nij bilo ves teden ugodno, v nedeljo pa, da si oblačno, posijalo je solnce v časih, ter taborite spodbujalo, da so se v ogromnem številu na tabor napotili. Od vseh krajev so romali Slovenci se zastavami pevajući in ob 3 uri popoldne je bil napolnjen prostor sredi vasi v Dolini s tabo-riti. Na tisoče zastavic je migljalo po vasi in na odru« (»Edinost« 21, 9. XI 1878).

⁴² političar, dosledni borac za narodna prava tršćanskih i primorskih Slovenaca. Bio je predsednik političkog društva »Edinost« od 1875. do 1891, a u Carevinskom veću, kao narodni poslanik liberalne struje slovenačkog nacionalnog pokreta od 1875. do 1897, zauzimao se u debatama, pre svega, za pri-vredne potrebe Trsta i okoline i za slovenačke nacionalne zahteve, prvenstveno za školstvo (Pc. /Dr. J. Polec/, Nabergoj Ivan, SBL, 6. zvezek, Ljubljana, 1935, str. 186-187).

⁴³ radikalno usmereni liberal. Javno delovanje otpočeo u Solkanu, radeći na ustanovljenju čita-onice. Na taboru u Sempasu, 18. oktobra 1868, zalagao se za to da državne službe dobijaju prvenstveno Slovenci. Bio je član i odbornik političkog društva »Soče«, a list »Soču« uređivao i bio njen vlasnik do kraja 1876, napisavši oveći broj članaka. U Trst se preselio 1877, gde je bio predsednik radničkog potpornog društva, starešina Sokola, potpredsednik političkog društva »Edinosti«, a od 1884. do 1898 uređivao list »Edinost« (Pir. /Dr. A. Pirjevec/, Dolenc Viktor, SBL, 1. zvezek, Ljubljana, 1925, str. 140).

⁴⁴ podvukavši u tom smislu ovo: »Naš današnji tabor, pa ima še posebno veljavo zarad tega, ker nij samo slovenski, ampak tukaj si podajata bratske roke Slovenec in Hrvat; torej je ta tabor prvi tabor bratov južnih Slovanov in uže samo ta okoliščina je imenitna in zasluži, da je zabilježi zgo-dovina« (»Edinost« 21, 9. XI 1878). Valja ovde primetiti to, da Dolenc ima pravo kada tvrdi, da je to prvi tabor sa jugoslovenskim obeležjem održan na slovenačkoj teritoriji. Međutim, 21. maja 1871, održan je tabor u Kastvu, na području hrvatskog dela Istre, koji je imao takođe jugoslovensko obeležje (V. Melik, Slovenski tabori..., str. 74).

društvo 'Edinost' zbudilo tu naše brate k pravemu narodnomu življenju, k politični zavesti in k obćemu napredku! Veselimo se tedaj današnjega dne, kajti tukaj nas navdaja nada, da začnemo živeti novo duševno življenje. — Ponavljali bomo tabore, ker le nevtrudljivo delovanje nam bođe pomagalo do končne zmage«. Odmah iza toga, predsedavajući tabora je saopštio dnevni red i apelovao na prisutne, da pažljivo saslušaju izlaganja govornika, odlučno glasaju predložene rezolucije i ponašaju se »kakor je najzrelejšim in omikanejšim ljudem pristojno«, te time pokažu svetu svoju zrelost, »svojo ljubezen in navdušenost za mili naš narod«. Na kraju svog izlaganja na početku rada tabora, Dolenc je predstavio prisutnima vladinog zastupnika, Wilhelma Jetmara.⁴⁵

Naveli smo najvažniji deo govora Viktora Dolenca pri otvaranju tabora u Dolini ad litteram, prvenstveno zbog toga, što se iz njega jasno očituje kvintesencija toka rada ovog narodnog masovnog političkog zbora, odnosno njegova osnovna politička orijentacija. Naime, Dolenc je, shodno utvrđenom dnevnom redu, prvo sasvim kratko, takoreći, jednom jedinom rečenicom, ukazao na potrebu da tabor izrazi odanost Monarhiji kao pandan osvajačkim pretenzijama Italije na Slovenačko Primorje, Trst i Istru, a potom je sav ostali deo izlaganja posvetio kvalifikaciji tabora sa neophodno potrebnim obrazloženjem, potcrtavši da on ima slovenačko i jugoslovensko, a ne austrijsko, obeležje. U tome i jeste, kako mislimo, kvalitetna razlika, koja se uočljivo manifestovala na otvorenoj sceni, između tabora u Dolini i ranije održana dva tabora, »v Kviškem« i Kobaridu. Ta konstatacija će biti još više argumentovana u nastavku izlaganja, naročito pri tretiranju druge tačke dnevnog reda tabora u Dolini.

Uzgređno da napomenemo, da je po prvoj tački dnevnog reda održao kraći govor dekan Jan, istakavši gotovost primorskih Slovenaca da brane svoju zemlju od nasrtaja iredentista, na jednoj, i pokažu odanost Austriji, na drugoj strani. Po usvajanju adrese odanosti dinastiji i Monarhiji, tabor je prešao na drugu tačku dnevnog reda. Kao prvi govornik istupio je A. Trobec,⁴⁶ koji je održao, doduše kratak, ali zato dosta smeo govor, otvoreno kritikujući favorizovanje Italijana i ugnjetavanje primorskih Slovenaca, zašto snose glavnu krivicu vladajući krugovi Monarhije. On je naveo, da su Slovenci još pre deset godina na taborima rezolutno zahtevali »svoje pravice«, a pre svega, »zedinjenje Slovenije«, ali, kako ističe A. Trobec, nažalost, »naše prošnje, sklepe in tirjatve je vlada prezirala in sicer v našo in državno škodo«. On je istakao, da su u okolini Trsta bili Slovenci uočljivo ugnjetavani: vrši se nasilno italijaniziranje slovenačkog življa, izborni sistem je konstruisan na štetu slovenačkog naroda, nasilno su odstranjeni predsednici opština zbog toga što su po svojoj nacionalnoj pripadnosti Slovenci itd. Na kraju svog govora A. Trobec je predložio narodnom zboru usvajanje rezolucije, u kojoj se, kao najvažnije, ističe zahtev za stvaranje Ujedinjene Slovenije.⁴⁷

⁴⁵ On se obratio kratkim pozdravnim govorom okupljenom narodu i istakao, da je ovako masovan tabor »očitan dokaz patriotske udanosti in duševnoga napredka vašega naroda, in kaže da ste dobri Slovenci tudi dobri Avstrijci in da taki tudi hoćete ostati«, što se očituje iz prve tačke dnevnog reda. I druge tačke dnevnog reda, kako je Jetmar rekao, raduju vladu jer se vidi, »da hoćete svojo pozornost posebno na izobraževanje in oliko svojega naroda obraćati in ker se vidi, da tudi praktičnih namen ne pozabljate« (»Edinost« 21, 9. XI 1878).

⁴⁶ Za koga u izveštaju o radu tabora u Dolini u »Slovenskom Narodu« piše da je »okolican« (»Slovenski Narod« 250, 30. X 1878).

⁴⁷ Najvažniji deo rezolucije, koji je od naroda akceptiran sa zahtevom da bečka vlada omogući njegovu realizaciju glasi: »Castita gospoda! Na podlagi mojega govora si dovoljujem slavnemu zboru na današnjem taboru predlagati to resoluciju:

1. Naj visoka vlada, ako želi blagostanje našem narodu, predlaga in dela na to, da zadobimo zašlužen zedinjenje Slovenije.

2. Naj visoka vlada, predlaga in dela na to, da se volilni sistem tako predrugači, da bođe našem narodu vsaj bolj pravićen« (»Edinost« 21, 9. XI 1878).

U zahtevu, za teritorijalno i političko ujedinjenje slovenačkog naroda još je bio rezolutniji i određeniji drugi govornik po drugoj tački dnevnog reda, predsedavajući tabora, Viktor Dolenc. On je otvoreno naglasio, da u Monarhiji, u sadašnjem dualističkom sistemu, nema ni potrebne slobode, a još manje narodne ravnopravnosti, pa je radi toga neophodno potrebno da se država preustroji na federativnoj osnovi. U tako ustrojenoj državi »bi se morala vpeljati popolna avtonomija, kolikor je to moguće«, a u interesu očuvanja integriteta države trebalo bi osnovati »veće dežele ali državne grupe katere bi morale naravno odgovarjati narodnostnemu načelu, kajti sedanje male dežele, kakor so posebno naše južne primorske krovine, ne mogle bi dobro prebavljati popolne avtonomije in državni stroj bi bil potem tudi preveč kompliciran. Ena taka dežela ali grupa v federalistični Avstriji bi bila tudi 'Slovenija' ali 'Ilirija', kakor jo uže hote imenovati in k tej grupi bi pripadali koroško-štajerski Slovenci? Kranjsko, pa celo Primorsko z Istro v red«. Dakle, Dolenc, posve u duhu programa politike liberalne struje slovenačkog nacionalnog pokreta, određeno i odlučno, zahtevao je ujedinjenje svih Slovenaca u posebnu federalnu jedinicu u sklopu federativne Habsburške Monarhije. Dalje je Dolenc, bez ustezanja, istakao, da je stvaranje Ujedinjene Slovenije condicio sine qua non daljeg nesmetanog napretka Slovenaca.⁴⁸ Dolenc je naročito istakao, da bi u »Sloveniju« ušle neke opštine i sela u kojima Italijani predstavljaju apsolutnu većinu, što nikako ne treba da predstavlja bilo kakvu prepreku za njeno stvaranje, jer »mi zatirani Slovenci«, koji smo osetili na svojoj koži nacionalno ugnjetavanje »v narodnih zadevah damo jim mi radi 'carta bianca', da si napravijo postavu«, po kojoj bi imali svoje narodne škole, sudove, administrativne urede itd. Na kraju svog govora, nakon javnog odavanja priznanja Kranjskoj pokrajinskoj skupštini što je od vladara tražila političko i teritorijalno ujedinjenje slovenačkih pokrajina i stvaranje Ujedinjene Slovenije,⁴⁹ Viktor Dolenc je prisutnom narodu predložio usvajanje rezolucije sledećeg sadržaja: »Naši narodni zastopniki v deželnih in državnih zborih naj po izgledu narodnih poslancev kranjskih pri vsaki dani jim priliki odločno tirjajo zedinjenje vseh slovenskih z Istro vred v eno samo politično in administrativno celoto in naj se zastopniki drugih Slovanov v Avstriji edino na to delajo, da se Avstrija uže kmalo preustroji v federalistično državo (Klici: živel Slovenija zedinjena!). Pri glasovanju sprejme se navdušeno ta resolucija in mej pokanjem (možnarjev, m. pr., P. L.) in petjem slišali in odmevali so se tudi močni klici: živel Slovenija! Edini hočemo biti i t. d.«

Nakon toga, na taboru su tretirana pitanja iz treće tačke dnevnog reda, po kojoj su govorili istaknuti politički radnici, Hrvati iz Istre, Petar Peršić i Ljudevit Vulićević, koji su se založili za tešnju političku saradnju između Hrvata i Slovenaca u borbi protiv iredentističkih osvajачkih namera, ističući i neophodnost jugoslovenske solidarnosti na široj osnovi, a i zahteva-

⁴⁸ On je doslovno u tom smislu rekao, nakon isticanja da federalizam najbolje Austriji odgovara, jer je to najbolje uređenje, uopšte, kako priznaju Francuzi pa i Nemci, sledeće: »Kar se pa tiče nas Slovenecv, bi mogli le tako združeni v eno samo narodno telo uspešno napredovati, osnovati si svoje dobre škole, urade, zmanjšati število uradnikov in stroške za upravo« (»Edinost« 21, 9. XI 1878).

⁴⁹ O čemu je govornik doslovno rekao ovo: »Konečno mi je, še omeniti naših vrlh boriteljev v kranjskem deželnem zboru in možate adrese, katero so predlagali v omenjenem zboru; iz globine srca smo jim vsi Slovenci hvaležni za tako pogumno neustrašljivo vedenje in gotovo govorim iz src vsega naroda, ako izrečem, da se ves slovenski narod ujema z obsežkom in nazori one adrese in da je tudi hvaležen vsem vrlim narodnim zastopnikom« (»Edinost« 21, 9. XI 1878). Kako se iz citiranog teksta vidi, Viktor Dolenc nije naveo našta se konkretno odnosi adresa Kranjske pokrajinske skupštine, niti datum njenog usvajanja, odnosno slanja vladaru. Ustvari, reč je o adresi, koju su dostavili caru poslanici Kranjske pokrajinske skupštine, 5. oktobra 1878, kako liberali tako i konzervativci, u kojoj su, pored kritike vladine politike u vezi izbornog sistema i nacionalnog ugnjetavanja nemackih i nemađarskih naroda, zahtevali Ujedinjenu Sloveniju (P. Luković, n. d., str. 356—357).

jući da se energično traži od bečke vlade dozvola za osnivanje narodnih škola, što je tabor usvojio.⁵⁰ Konačno, po četvrtoj tački dnevnog reda govorio je Ernest Klavžar, koji je u dugom i argumentovanom izlaganju naveo činjenično stanje erozije Krasa zbog njegove ogolelosti, založivši se za to, da se to područje čim pre pošumi, što je narod jednoglasno usvojio.⁵¹

Kako se vidi iz lista »Edinost«, taboru u Dolini je od strane slovenačke javnosti poklonjena velika pažnja. Do toga je došlo, pre svega, otuda, što se očekivalo od naroda na tom masovnom zboru da odvažno istupi sa rezolutnim zahtevom za stvaranje Ujedinjene Slovenije. Naime, kako se vidi iz saopštenja, objavljenog u rubrici »Došli telegrami«, u »Edinosti«, u broju od 9. novembra 1878, u toku rada tabora prispelo je od pojedinih društava kao i od pojedinaca 29 telegrama. Iz razloga što se u nekim od tih pozdravnih pošiljki otvoreno zastupa teza potrebe jačanja jugoslovenske solidarnosti, pa, čak, i potreba ujedinjenja svih Južnih Slovena, te i zahtev za stvaranje Ujedinjene Slovenije, navešćemo ih ad litteram. Na prvom mestu je objavljen telegram iz Beča, upućen od predsednika političkog društva »Edinost« i poslanika u Carevinskom veću, Ivana Nabergoja, koji glasi: »Z Dunaja. Ni Nemec ni Italijan obal Jadranskoga morja gospodar ne more biti. Slavjan Nabergoj.« U narednom broju »Edinosti«, u rubrici »Popravek«, saopšteno je, da je Nabergojev telegram primljen »popačen z Dunaja«, te je, radi toga, prezentiran izvorni tekst, koji glasi: »Nabergoj kliče iz Dunaja taboru v Dolini: Ni Nemec ni Italijan, gospodar Jadranskoga morja mora biti le Slovan.«⁵² Dalje je u telegramu, upućenom sa zbora Slovenaca u Narodnoj čitaonici u Ljubljani, sa potpisom lidera slovenačkih liberala, dr Valentina Zarnika i Josipa Jurčiča, naglašeno da se primorski Slovenci bore protiv iredentizma, dok u »sredini Slovenije« protiv nasilja germanstva, a potom, u smislu pozdrava, navedeno je: »Živeli hrabri sovojevnik! na bregu sinje Adrije, živel narod naš, živela naša edinost ki nas veže od Mure do Adrije«. Dalje je, kao treći po redu, objavljen po sadržaju veoma značajan telegram Ljubljanskog Sokola koji glasi: »Obžalujoč da smo zaprečeni osobno vdeležiti se zborovanja vašega, kličemo iz vsega srca: Slava zvišenej ideji slovanski, zjedinjenju vseh južnih Slovanov; pozdravljamo z grmečim: živeli vrli bratje taboriti!« Dalje je, takođe iz Ljubljane, dostavljen telegram činovnika glavnog »Zastopa Banke Slovenije«, u kome se naglašava potreba da se tabor odlučno založi za stvaranje Ujedinjene Slovenije i u tom smislu se upućuje pozdrav: »Taboritom dolinskim, ako ne pozabijo naglašati združenje z vsemi Slovenci, iskren pozdrav«. U telegramu »čitalnice Bizoviške«, koja odmah zatim sledi, a poslata je iz Ljubljane, stoji: »Vojskuj se za pravico. Slovenski tabor je bitka, dobljena po hrabrih Primorcih: živeli!« Konačno, kao šesti i poslednji telegram, čiji je tekst objavljen u celini, to je pozdrav vrlo odmerenog sadržaja, koga je iz Ljubljane uputio taboru u Dolini dr Janez Bleiweis, koji glasi: »Srčen pozdrav rodoljubom taboritom! Italijan naj ve, da živimo Slovenci, zavednih svojih pravic na zemlji slovanski«. Dalje su taksativno navedeni prispeli pozdravni telegrami taboru u Dolini: iz Maribora, Divače, Gorice, Celja, Mozirja, Varaždina, Logatca, Škofje Loke, Postojne itd.⁵³ Dakle, broj upućenih telegrama, njihov sadržaj i mesta odakle su poslani, svedoče o velikoj zainteresovanosti slovenačke javnosti za tabor u Dolini, a naročito za to, da njegove odluke budu u duhu osnovnih težnji slovenačkog naroda, tj. za

⁵⁰ »Edinost« 21, 9. XI 1878.

⁵¹ U »Edinosti« od 9. novembra je Klavžarjev govor kratko parafraziran, dok je u broju od 14. decembra ad litteram naveden (up.: »Edinost« 21, 23 od 9. XI i 14. XII 1878).

⁵² Up.: »Edinost« 21, 22 od 9. i 23. XI 1878.

stvaranje Ujedinjene Slovenije, kako bi se Slovenci uspešnije borili za očuvanje integriteta svoje etničke teritorije i protiv odnarodjavanja.

Potrebno je na ovom mestu nešto reći i o odjeku tabora u Dolini u ostalim krajevima Slovenije. Kako su »Slovenski Narod« i »Slovenec« tada bili najčitaniji slovenački listovi, to ćemo se osloniti na njihova saopštenja posvećena tom pitanju. Tako je, na primer, slovenački dnevnik, u broju od 30. oktobra 1878, objavio izveštaj svog specijalnog dopisnika iz Trsta od 28. oktobra kao uvodnik s naslovom »Tabor v Dolini«, gde je istaknuto, da je ovaj masovni narodni zbor ocenjen kao »sljajen«. Tamo je glavna pažnja posvećena drugoj tački dnevnog reda i naročito podvučeno, da je prvi govornik po njoj, A. Trobec, otvoreno izneo »krivice koje se našem narodu gode, po razkosanji v več dežel, kako je zaradi tega duševno in materijalno zaostal, ter je naslikal narodni blagor, ako bi se izvršila gorka želja zjedinjenja Slovencev v eno kronovino. Završilo je: »Hočemo! Moramo zjedinjeni biti!« i t. d.« Dalje je potcrtano, da je Viktor Dolenc, kao drugi govornik po drugoj tački, u »jedernatom govoru, kako bi se pomagalo Slovincem duševno in materijalno z zjedinjenjem vseh slovenskih pokrajin v eno kronovino«, što je narod odobravao sa »slava!«, tako da je pri glasanju »bila druga točka zopet enoglasno v pričo c. kr. komisarja sprejeta«. Na kraju uvodnika je odato puno priznanje političkom društvu »Edinost« za uspešno organizovan tabor i izražena nada da će biti još takvih masovnih političkih zborova, te u tom smislu navedeno sledeće: »Slovensko politično društvo »Edinost« pa si bođe v svojo kroniko z zlatimi črkami vpisalo prvi društveni tabor na pragu naše Istre, za katerim pridejo še drugi. Bog daj, da bi se tudi v drugih krajih začelo zopet taborovati, ter idejo zjedinjene Slovenije in narodne slovanske zavednosti širiti.«⁵³

Dalje je organ slovenačkih liberala, u rubrici »Domaće stvari«, u broju od 10. novembra, objavio kratko saopštenje o tome, da je gorički konzervativni list, »L' Eco del Litorale« pozitivno ocenio rad tabora u Dolini, ali ne i rezoluciju »katera zahteva združenje vseh Slovencev v en deželni zbor«, jer je zbog nje »vzbudil tabor neko pošast, katera bi se lahko imenovala 'Imperiale regio panslavismo litorale'«. Tamo je navedeno još i to, da zadarski »Narodni List« ističe, da će odluke tabora u Dolini moći »suzbijati talijansko komešanje«, ali će trajno moći osigurati »Austrijsko primorje samo ujedinjenje srodnih južnoslovenskih zemalja sa Hrvatskom«. Na ovu opasku zadarskog lista, tamo je kratko i jasno rečeno: »Dobro, le naj Hrvatje povsod delajo na zjedinjenje z nami, mi smo pripravljeni.«⁵⁵

Za razliku od slovenačkog dnevnika, koji glavnu pažnju posvećuje drugoj tački dnevnog reda dolinskog tabora, tj. zahtevu za stvaranje Ujedinjene Slovenije, »Slovenec« to pitanje zaobilazi i u prvi plan ističe prvu tačku dnevnog reda. Tako, u broju od 31. oktobra 1878, u rubrici »Domaće novice«, objavljeno je kratko saopštenje, u kome je navedeno, da je na taboru usvojena adresa odanosti caru i protest protiv italijanskih osvajачkih pretenzija, a takođe je usvojena »resolucija o zedinjenju deželnih zborov goriškega, tržaškega in parentinskega, o vstanovitvi slovenskih šol«.⁵⁶ Četiri dana docnije, ovaj list je objavio dosta opširan uvodnik s naslovom »Tabor v Dolini in Italija irredenta«. Tamo je glavna pažnja posvećena prvoj tački dnevnog reda tabora u legitimističkom smislu, uz isti-

⁵³ »Edinost« 21, 9. XI 1878.

⁵⁴ »Slovenski Narod« 250, 30. X 1878.

⁵⁵ »Slovenski Narod« 259, 10. XI 1878.

⁵⁶ »Slovenec« 120, 31. X 1878.

canje, da su »brezštevili kresovi na cesarjev god«, a i održani tabori na granici prema Italiji, jasno dokazali odanost Slovenaca Habsburškoj Monarhiji, na jednoj, i njihovu spremnost da se odlučno odupru iredentizmu, na drugoj strani. No, kako je tamo u nastavku navedeno, uz potrebno obrazloženje, Austrija treba da pomaže odane joj primorske Slovence, ili da im, barem, bude blagonaklona, jer je, zapravo, i najbolje, »da si sami sebi pomagamo, ker le tako postanemo krepki, vstrajni in samostojni«. Na kraju ovog uvodnika je izražena želja, da će i narod Istre otpočeti da vodi odlučnu političku borbu za realizaciju svojih narodnih prava, a pre svega da se emancipira od inferiornog položaja prema Italijanima, dok je političkom društvu »Edinost« upućena čestitka za dosadašnji uspešan rad na tom polju.⁵⁷

I dva domaća nemačka dnevnika informisali su svoje čitaoce o taboru u Dolini. Na ovom mestu ćemo iz njih navesti, uglavnom, ono što slovenački listovi nisu objavili ili, pak, što odudara od onog što smo već naveli. Tako je zvanična »Laibacher Zeitung« već u broju od 29. oktobra 1878, u rubrici »Tagesneuigkeiten. Lokales«, objavila kratko saopštenje, u kome je navedeno, da je na taboru bilo 8000 ljudi, uz naglasak, nakon navođenja o donošenju rezolucija o odanosti caru, ujedinjenju slovenačkih pokrajina itd., da je prispelo mnogo telegrama taboru, između kojih i Nabergoja, koji glasi: »Ne Italijani, već Slovenci moraju biti gospodari u Primorju«. ⁵⁸ Kako se vidi, ovaj vladin list je namerno ispustio iz Nabergojevog telegrama, čiji smo sadržaj naveli, formulaciju: »Ni Nemec«, pa ga je zbog toga »Slovenski Narod« oštro kritikovao u saopštenju, koga je objavio u broju od zadnjeg dana oktobra, u rubrici »Domaće stvari«. Organ slovenačkih liberala ističe, da je to namerno urađeno, budući da je »Triester Zeitung«, u broju od 28. oktobra, objavio celovit tekst Nabergojevog telegrama. Navodeći uzroke ovakvog istupanja ljubljanskog vladinog lista, slovenački dnevnik ističe, da je tu posredi »sovražnost do Slovanov in slabo skrito velikonemško tendenco«, a trebalo bi da taj list bude objektivan, »ker c. kr. štemplja ne plačuje, in svoj život hrani iz krvavega rubežnega i editznega krajcarja slovenskega na slovenskem Kranjskem«. ⁵⁹ Prenoseći pisanje vladinog lista iz Beča, »Neue freie Presse«, ljubljanski vladin list je objavio, u navedenoj rubrici, u broju od 30. oktobra, znatno opširniji izveštaj o taboru u Dolini. Tamo je na početku navedeno, da je na ovom političkom zboru bilo 8000—10.000 ljudi iz Trsta, Gorice, Istre i Kranjske, a potom su po tačkama dnevnog reda navedena imena govornika i sadržaj njihovih govora, uz isticanje na kraju, da je tokom rada tabora pevana često slovenačka narodna himna, uz pucnjavu iz prangija, dok su horovi sa njihovim zastavama bili izdvojeni, a kuće ukrašene.⁶⁰

⁵⁷ Doslovno o tome tamo stoji ovo: »Tabor v Dolini bo imel morda dobrodejen učinek, da se bo narodna samozavest v Istri zbudila, in da se bo narod tamošnji začel poganjati za svoje pravice. Pričakovati je, da bodo tudi isterski Slovani posnemali svoje slovenske brate v Gorici, na Kranjskem in Stajerskem, in da bodo vsaj v kmečkih občinah volili v deželni zbor svoje domače, slovenske, narodne kandidate. Čestitamo v to ime društvu »Edinost« v Trstu in upamo, da bo na tej poti naprej korakalo in zapuščenim Istrijancem pod pazduho seglo, da se dvignejo iz sramotnega hlapčevskega stanja, v katerem so dosedaj nasproti Lahom živeli« (»Slovenec« 121, 5, XI 1878).

⁵⁸ Taj deo saopštenja, doslovno glasi: »Viele Telegramme, darunter eines von Nabergoj des Inhalts: Nicht die Italiener, sondern sie Slovenen müssen die Herren des Küstenlandes sein! trafen ein« (»Laibacher Zeitung« 249, 29. X 1878, str. 2066).

⁵⁹ Na kraju saopštenja, u smislu upečatljivijeg objašnjenja uzroka antislovenačkog istupa lista »Laibacher Zeitung«, navedeno je: »Nič drugega nego: travaille pour le roi de Prusse! Deutsch bis zur Adria! In ti ljudje hočejo nas druge v avstrijskem patriotizmu podučevati!« (»Slovenski Narod« 251, 31. X 1878).

⁶⁰ O toj svečanoj strani tabora, tamo doslovno stoji ovo: »Im Verlaufe des Tabor wurde die Volkshymne immer wieder gesungen, dabei wurde aus Böllern geschossen. Die Gesangsvereine waren mit ihren Fahnen ausgerückt, die Häuser decoriert. Es fand keine Störung statt« (»Laibacher Zeitung« 250, 30. X 1878, str. 2074).

Organ domaćih Nemaca, »Laibacher Tagblatt«, objavio je, u broju od 30. oktobra, uvodnik posvećen taboru u Dolini s naslovom »Götterdämmerung«. Tamo je, posle navoda, da je Richard Wagner sa svojom kompozicijom »Suton bogova« stekao besmrtnu slavu, sa velikom dozom sarkazma označeno, da Slovenci sa taborom u Dolini žele da stvore jedno takvo delo, čiji će glavni kreator biti Ivan Nabergoj sa zahtevom, u poslatom telegramu, pred 10.000 učesnika tabora, da ne mogu ni Italijani, ni Nemci, već moraju Slovenci biti gospodari Primorja.⁶¹ Glavni trn u oku ovog vodećeg slovenofobskog lista u Kranjskoj je zahtev za stvaranje Ujedinjene Slovenije, koji je dominirao na taboru u Dolini, zbog čega se, zapravo, u ovom uvodniku, u njegovom nastavku, jedino ovo pitanje tretira, ali, naravno, sa velikom dozom omalovažavanja slovenačkog naroda i njegovih pravednih težnji. Na takav razvoj događaja upozorava tekst rezolucija tabora, u kome se, pored ostalog, zahteva stvaranje slovenačkih škola i favorizovanje slovenačkog stanovništva svugde gde preovladava slovenački jezik. Naravno, na kraju ovog pamfletskog uvodnika ističe se, da je takva težnja Slovenaca megalomanska i, saobrazno tome, neostvariva.⁶²

Kako se čini, tabor u Dolini, naročito zbog svoje druge tačke dnevnog reda, naišao je na snažan odjek u Češkoj, što se može zaključiti iz uvodnika slovenačkog dnevnika s naslovom »česk list o zjedinjenji Slovencev«, u broju od 1. novembra 1878. Tamo je prvo konstatovano, da je češki »Narodni Listy«,⁶³ u broju od 29. oktobra, objavio uvodnik s naslovom »Sjednot' te Slovince!«, gde je navedeno, da je na taboru u Dolini, na kome je prisustvovalo »10.000 Slovencev iz Trsta, Gorice, Istre in Kranjskega«, usvojena »rezolucija o zjedinjenji Slovencev«, što se slaže »na las z adreso, katero so tega meseca v kranjskem deželnem zboru predložili slovenski poslanci, a katero je tamošnja ustavaška večina zavrgla«. Dalje je navedeno, da su održavanje ovog tabora organi vlasti odobrili zbog sve veće opasnosti za Austriju od iredentizma,⁶⁴ pa je Ujedinjena Slovenija, kako ističe ovaj

⁶¹ O tome tamo stoji ovo: »Die Slovenen versuchten, das grosse Werk Götterdämmerung bei dem am 27. Oktober 1878 in Dolina nächst Triest stattgefundenen Tabor auf politischen Boden zu übertragen, Gospod Nabergoj nämlich erhob seine Stimme und sang vor 10.000 Stammesgenossen sein neuestes Opus von der »slovenischen Götterdämmerung«. Die Bravourarie: »Nicht der Italiener, nicht der Deutsche, sonder der Slovene muss Herr sein des ganzen Küstenlandes!« wurde mit stürmischem Jubel begrüsst« (»Laibacher Tagblatt« 250, 30. X 1878).

⁶² Kao najvažnije u tom smislu, tamo je doslovno navedeno sledeće: »Die Slovenen aus dem Triester, Görzer, Parenzer und Krainer Gebiete wurden von dem Liede über die Dämmerung ihres nationalen Götterthums in den siebenten Himmel erhoben, sie sehen schon den Morgen anbrechen, an welchem die Kinder Österreichs — Triest, Görz, Parenzo, Krain, Untersteiermark — von der Mutter Austria sich lostrennen und der winkenden Göttin »Slovenia« zu Füssen sinken. Das beim Tabor in Dolina angestimmte Lied von »slovenischen Götterthum« strebt die Vereinigung aller slovenischen Länderstrieche in ein Verwaltungsgebiet in eine Landstube, an. Der text dieses Liedes verlangt überdies die Einführung slovenischer Schulen, die Vertheilung der Kartwaldungen und die Stärkung und Hebung des slovenischen Elementes in allen Provinztheilen, wo die slovenische Zunge herrscht« (»Laibacher Tagblatt« 250, 30. X 1878).

⁶³ koji je otpočeo izlaziti u Pragu 1860. kao organ Liberalne stranke i sve do 1939. bio jedan od vodećih čeških listova (v.: Ottuv slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, desátý díl, Praha, 1896, str. 460—462; Ottuv slovník naučný nové doby, Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, 1/IV, Praha, 1936, str. 456—457).

⁶⁴ dok su tamo, gde te opasnosti nema: u Kranjskoj, slovenačkoj Štajerskoj i Češkoj, održavanje tabora zabranili, što unekoliko izaziva čuđenje (»Slovenski Narod« 252, 1. XI 1878).

češki list, najefikasnija mera za paralizovanje osvajačkih težnji Italije.⁶⁵

Naravno, samo po sebi se nameće pitanje: na kakav su odjek naišli tabor u Dolini i njegove značajne odluke kod srpskog naroda u Kneževini Srbiji i Vojvodini. Odmah treba reći, da je srpski narod, naročito u Srbiji, o ovom taboru bio nedovoljno obavešten. To s razloga, što su u to vreme u Srbiji izlazili od poznatijih političkih listova samo zvanične »Srpske Novine« i poluzvanični »Istok«, organ Ristićeve vladajuće Liberalne stranke, a u Vojvodini Miletićeva »Zastava«, konzervativni »Srbski Narod«, koji je, dotiran od Mađara, vrlo često napadao »Zastavu«, zastupajući politiku mađarske vlade i organ pristalica dinastije Karađorđevića, temišvarski »Narodni Glasnik«.⁶⁶ Kako ističe Jovan Skerlić, vreme od 1876. do 1880. bilo je nepovoljno za razvoj štampe, naročito u Srbiji, gde je pažnja bila usredsređena »na granicu«, a po završetku rata vladala je »teška ekonomska kriza i velika duševna depresija«, dok je u Vojvodini bila pooštrena cenzura prema srpskoj štampi zbog imperijalističkog prodora Austro-Ugarske na Balkansko poluostrvo.⁶⁷ Pa i pored svega toga, bar jedan deo srpske javnosti bio je, koliko-toliko, upoznat sa ovim taborom, budući da su o njemu dva srpska lista obavestila o najnužnijem svoje čitaoce.

Tako je »Srbski Narod«, koji je izlazio u Novom Sadu i za Srbiju nije bio zabranjen, u broju od 1/23. oktobra 1878, objavio, u rubrici »Domaće novosti«, kratko saopštenje, istina bez komentara, o tome, da će se 15/27. oktobra u Dolini održati »narodni zbor«. Tamo je istaknuto, da tabor organizuje političko društvo »Jedinstvo« s ciljem »da obezoruža italijanske demonstracije«. Uredništvo ovog lista je, verovatno, za ovo obaveštenje crpelo podatke iz saopštenja objavljenog u slovenačkom dnevniku, u broju od 13. oktobra, našto upućuje podatak, da je i u novosadskom listu kao i u ljubljanskom ispušten prvi deo prve tačke dnevnog reda tabora: adresa vernosti caru, a objavljeno: »Ograda (treba: protest, m. pr., P. L.) protiv demonstracija Italijanaca u Primorju«. Inače, druga, treća i četvrta tačka dnevnog reda u »Srbskom Narodu« navedene su, naravno u prevodu na srpskohrvatskom jeziku, kao i u slovenačkom dnevniku, je u trećoj tački izostavljen kraj zadnjeg dela rečenice: »posebno pa v zanemarenoj Istri«.⁶⁸

Za razliku od ovog kratkog saopštenja, objavio je »Narodni Glasnik«,⁶⁹

⁶⁵ O tome tamo doslovno piše: »Zedinjena Slovenija je denes neizogibljiva potreba za ohrano in obrano avstrijskega ozemlja proti onej politiki, ki je tera Italija irrendenta. Zjedinite Slovence, a ne treba se vam bati zjedinejne Italije. Tabor v Dolini je sprejel adresu slovenskih poslancev kranjskih. Na Dunaji bodo na zadnje izpoznali, kje so pravi prijatelji državne misli avstrijske.« U smislu komentara navoda češkog lista, uredništvo slovenačkog dnevnika je konstatovalo: »Tako češki list. Res, da stvarno smo mi v svojem listu vse te misli uže izrekli. Ali od te strani zopet izrečene, nas Slovence morajo le veseliti, tem bolj, ker so nam dokaz, da nas bodo Čehi v našej terjatvi podpirali, kadar pride čas« (»Slovenski Narod« 252, 1. XI 1878).

⁶⁶ Up.: Dr J. Skerlić, Istorijski pregled srpske štampe 1791—1911, Beograd, 1911, str. 58, 66—68; T. Militar, Štampa u Vojvodini, Pregled istoriske građe, Novi Sad, 1939, str. 16—21.

⁶⁷ J. Skerlić, n. d., str. 68. Govoreći u Narodnoj skupštini, 26 (7. februara) januara 1880. o izmeni 6. člana Zakona o štampi, odnosno o liberalizaciji ove, predsednik vlade, Jovan Ristić, rekao je o uzrocima tako malog broja listova u Srbiji ovo: »Što do sad nije bilo više novina, nije dolazilo ni od čega drugog nego od zamorenosti, koja je za svakog došla posle rata. Svaki je gledao da svoje nevolje leči, pa nije nikome bilo do novina« (Z. Živanović, Politička istorija Srbije u drugoj polovini devetnaestog veka, knjiga druga: od proglašenja nezavisnosti Srbije do abdikacije kralja Milana 1878—1889, Beograd, 1924, str. 63).

⁶⁸ Up.: »Slovenski Narod« 236, 13. X 1878; »Srbski Narod« 71, 11/23. X 1878.

⁶⁹ pokrenut u Temišvaru u prvom tromesečju 1878. od kneza Petra Karađorđevića. Stvarni urednik ovog lista, kako se navodi u »Zastavi« od 21 (2. aprila) marta 1878, bio je Vladimir Ljotić, a nominalni Paja Jovanović. Dalje je u novosadskom listu navedeno, da je »Narodni Glasnik« bezrezervno zastupao interese dinastije Karađorđevića, te kao takav bio prepun članaka i saopštenja u kojima je podvrgnut oštroj kritici režim u Srbiji i dinastiji Obrenovića. Izlazio je do sredine 1880. i to sredom, petkom i nedeljom, a ne jedanput u nedelji, kako tvrdi Triva Militar, kako se iz samog lista vidi. Jedan od glavnih saradnika ovog lista, kako navodi Slobodan Jovanović, bio je Ljubomir Kaljević, koji je kao predsednik srpske vlade, oktobar 1875—početak maja 1876, doneo vrlo slobodoumne zakone o štampi i opštinskoj samoupravi, što je zbog rata anulirano. Inače, temišvarski list je veoma informativan pa i slobodouman (up.: »Zastava« 45, 21 (2. IV) III 1878; »Narodni Glasnik« 1, 2, 3 od 1, 3, 5 (13, 15, 17) III 1878; 44, 45 od 11, 13 (23, 25) IV 1880; T. Militar, n. d., str. 21; B. Miljković, Ljotić, Vladimir, Enciklopedija Jugoslavije, 5, Zagreb, 1962, str. 566; S. Jovanović, Kaljević Ljubomir, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, II knjiga, Zagreb (ćirilica), 1926, str. 224).

u broju od 13/25. oktobra, u rubrici »Dopisi«, opsežan izveštaj svog dopisnika iz Trsta od 10/22. oktobra i to ne samo o tome, da je zakazano održavanje tabora u Dolini za 15/27. oktobra, već i o radu društva »Edinosti«, borbi primorskih Slovenaca protiv italijanskih osvajачkih pretenzija na njihovu zemlju, uz visoku ocenu sve odlučnije borbe Slovenaca protiv privilegovanih Nemaca i Italijana za očuvanje svoje etničke individualnosti. S obzirom na navedeno, mislimo da se nešto duže zadržimo na ovom izveštaju, budući da je prožet iskrenim simpatijama prema teškoj borbi slovenačkog naroda za svoj opstanak. Bez obzira na to, što je za Kneževinu Srbiji »Narodni Glasnik« bio zabranjen, gotovo, od početka njegovog izlaženja,⁷⁰ on je, ipak, tajnim kanalima dospevao u Srbiju do pristalica dinastije Karađorđevića, koji su od topolske bune, 7—11. decembra 1877, bili sve brojniji i sve više se približavali radikalima.⁷¹ Ovaj list je dobar deo svog raspoloživog prostora posvećivao prilikama u Kneževini Srbiji, ocenjujući ih u opozicionom duhu, uz vrlo često isticanje, da tamo knez Milan sa Ristićevom vladom satrapski upravlja, što je, nema sumnje, za čitalačku publiku u Srbiji bilo privlačno. To znači, da je list i u Srbiji rado čitan, a poglavito izveštaji sa zanimljivim sadržajem, kakav je i tršćanskog dopisnika, te se može suponirati, da je u znatnoj meri doprineo upoznavanju srpske javnosti sa tadašnjim prilikama u Sloveniji. Po isticanju, da su Nemci i slovenački otpadnici — »nemškutari« — naumili da slovenački živalj »stubokom zatru« i rešenosti Slovenaca, »da se junačkije drže i da nemačke napade uspešnije odbijaju, nego ikoje slovensko pleme«, u čemu se ističu i Slovenci u Trstu i okolini jer se uspešno odupiru »i navali Nemaca i bezočnosti Italianizsima«, autor izveštaja dodaje, da Slovenci ne veruju uveravanjima Italijana da ne bacaju »pogled preko Soče«, niti da pretenduju na pripajanje Italiji Goričke pokrajine, Trsta i Istre, već »na to odgovaraju, da su oni prirodni gospodari Jadranskoga mora, i da to nikada ne mogu dopustiti, da iščekavajuća manjina talijanska od njih otme zemlje, koje sa Italijom ni u kakvoj svezi ne stoje«. U nastavku nepoznati izvestilac navodi, da je »slovenska skupština« zakazana za 15/27. oktobra u Dolini sa početkom »posle podne u 1/2 3 sata«, a potom, u dosta slobodnom prevodu, navodi sve četiri tačke dnevnog reda, uglavnom, tačno sem treće, u kojoj nedostaje kraj zadnje rečenice: »posebno pa v zanemarenoj Istri«, i četvrte, koja je sasvim pogrešno navedena: »Kako će se, što najuspešnije zakonim merama postići, da se pretećem zlu doskoči«, a treba: »Nasveti in sklepi, kako bi se dale pogozditi mnoge goličave na Krasu in v Istri«.⁷² Nadalje je izražena nada u puni uspeh rada tabora, jer će biti masovno posećen, ne samo od Slovenaca iz Istre, Goričke pokrajine i Kranjske već i iz ostalih »jugoslovenskih« pokrajina i da će tamo doći do punog izražaja jugoslovenska i slovenska solidarnost.⁷³ U podužem zaključku svog izveštaja, ovaj anonimni dopisnik je naročito potcrtao, da Slovenci prednjače među svim slovenskim plemenima u svojoj privrženosti politici ja-

⁷⁰ kako se jasno vidi iz saopštenja objavljenog u »Zastavi«, rubrici »Različito«, o čemu je i »Narodni Glasnik« tih dana obavestio svoje čitaoce (up.: »Zastava« 45, 21 (2. IV) III 1878; »Narodni Glasnik« 12, 29 (10. IV) III 1878).

⁷¹ Up.: S. Jovanović, Vlada Milana Obrenovića, knjiga prva (1868—1878), Beograd, 1926, str. 391—402; Isti, Vlada Milana Obrenovića, knjiga druga (1878—1889), Beograd, 1927, str. 45—48.

⁷² Up.: »Slovenski Narod« 236, 243 od 13. i 22. X 1878; »Slovenec« 117, 24. X 1878; »Narodni Glasnik« 96, 13/25. X 1878.

⁷³ O tome tamo doslovno stoji ovo: »Slovenci se od svoje skupštine velikim uspesima nadaju, ako im kakav c. kr. komesar, tu nevinu, no ne manje patriotsku dužnost obaviti ne uskrati. Oni su na tu skupštinu pozvali i Slovence iz Istrije, Gorice, Kranjske, pa i iz ostalih »jugoslovenskih« pokrajina, da pred celim svetom izreku, da ni jedan pedelj slavenske zemlje Italiji ustupiti neće. Mi se u Trstu nadamo, da će skupština mnogobrojno posećena biti, a odbor političkog društva »Jednost«, kliču u to ime: »Življa vzajemnost Slovanstva!« Mi s naše strane pozdravljamo razbuzanu svest naše braće Slovenaca i priteći ćemo im u pomoć, u koliko se to od nas iziskivati može« (»Narodni Glasnik« 96, 13/25. X 1878).

čanja solidarnosti među slovenskim narodima,⁷⁴ a potom na kraju svog izveštaja naveo ovo svoje mišljenje kakvi bi rezultati bili ostvareni, ako bi i ostali slovenski narodi sledili Slovence: »Kad sva manja slovenska plemena budu takovim duhom uzajamnosti i najpre potrebom duševnoga ujedinjenja proniknuta, kao što su danas Slovenci, a veliko (pleme) kad uvidi, a zatim odluči, da to ujedinjenje u korist sviju ostvari, onda će Slavenstvo klisure duševnoga Balkana pregaziti, kao što je lane i ove godine fizički Balkan pregazilo.«⁷⁵ Kako se, dakle, iz navedenog vidi, nepoznati dopisnik »Narodnog Glasnika« iz Trsta bio je u punoj meri jugoslovenski orijentisan i sa uvažavanjem se odnosio prema Slovencima zbog njihove odvažne borbe protiv onarodnjavanja, a ujedno je na zadovoljavajući način obavestio čitalačku publiku ovog srpskog lista u Srbiji i Vojvodini o pripremama za održavanje tabora u Dolini, posebno, i borbi Slovenaca za svoj narodni opstanak i prosperitet, uopšte.

Tačno osmi dan po održanom narodnom zboru u Dolini, tj. 22 (3. novembra) oktobra 1878, objavio je »Narodni Glasnik«, u rubrici »Dopisi«, izveštaj svog dopisnika iz Trsta od 17/29. oktobra. Na osnovu konstatacije nepoznatog dopisnika: »Pisao sam vam šta nameriše Slovenci u Istriji učiniti«, što je navedeno na početku dopisa, kao i to pri kraju dopisa: »S primernim držanjem teklo je saborisanje do mraka, pa su nam i sama nebesa naklonjena bila, jer tek onda, kad sednicu zaključismo, počeo kiša rominjati, a mi ko kući, ko u uže krugove skupljati se«, može se zaključiti, da se, nesumnjivo, radi o licu koje je dostavilo izveštaj o pripremama i datumu održavanja tabora u Dolini i koje je učestvovalo na njemu. Valja odmah istaći, da je u ovom izveštaju verno prezentiran tok rada dolinskog tabora, tako da je srpska čitalačka publika, na osnovu njega, zaista, mogla steći potreban uvid u rad i odluke ovog masovnog političkog zbora. Na ovoj »skupštini«, kako autor izveštaja naziva dolinski tabor, koja je »protiv Italianissima' upravljena«, bilo je oko 10.000 ljudi, što je dalo obeležje veoma dobre organizovanosti i političkog jedinstva prisutnih, zašto treba odati puno priznanje političkom društvu »Edinosti«.⁷⁶ Dopisnik ističe, da »sva slovenačka društva, koja ma gde u Austriji postoje«, kao, na primer, »Sloga« iz Gorice, »Sokol« iz Vipave itd. »bila su mnogobrojno zastupljena«, dok naročito »mi tek iz Trsta zadavali smo jade Italianissimi-ma', jer smo kroz sred Trsta sa slavenskom trobojnom zastavom išli, gromovitim 'Živio!' pozdravljali. Romezili su se Talijani, no zaludu, ne imadoše petlje, da pretnje svoje izvedu.«⁷⁷ U nastavku svog izveštaja, dopisnik iz Trsta je lapidarno opisao tok rada tabora, naglašavajući da je narod odobravao izlaganja govornika i pozdravljao ih sa »živio!«, usvojivši jednoglasno nekoliko rezolucija, među kojima, kao najvažniju, i ovu: »da svi Slovenci u jednoj krunovini politično spojeni budu«, a onda je, na kraju svog izveštaja, nakon konstatacije da se Slovenci složno i uspešno bore na dva fronta za svoja prava,⁷⁸ naveo, da se je u Srbiji ugnezdio nenarodni režim koji kinji i muči nesložni srpski narod, koji se morao podrediti Austro-Ugarskoj i dočekati žalosnu sudbinu da su bečki listovi puni hvalospeva upućenih na

⁷⁴ O čemu u dopisu stoji sledeće: »Ovo slovensko pleme podjednako gonjeno od povlašćenih i Nemaca i Talijana, može se slobodno uzeti, da je od svih slavenskih naroda najvećma uzajamnošću opšte-slavenskom proniknuto («Narodni Glasnik» 96, 13/25. X 1878).

⁷⁵ »Narodni Glasnik« 96, 13/25. X 1878.

⁷⁶ »Ko da se ne raduje«, naglašeno je u izveštaju, »kad vidi, da toliko vekova ugnjetavani Slovenin svuda ponovno glavu diže, da zasvedoči svojim neprijateljima, da i on živi, i da u punoj meri sve one svojine za razvitak ima, koje mu nedobroželoci njegovi tvrdokorno i postojano odriču« («Narodni Glasnik» 100, 22 (3. XI) X 1878).

⁷⁷ »Narodni Glasnik« 100, 22 (3. XI) X 1878.

⁷⁸ jer oni, svesni opasnosti koja im preti od Nemaca i Italijana, »Nikoše kao iz zemlje na glas svojih rodoljuba i učiniše prvim svojim pojavom, da i jedni i drugi od njih zaziru — iznudiše da ih priznavati moraju« («Narodni Glasnik» 100, 22 (3. XI) X 1878).

adresu »beogradskih vlasnika«. Sasvim na kraju svog izveštaja, njegov nepoznati autor navodi ovo: »Hoće li jedanput i kod Srba drugčije biti, i kad će? Ili su Srbi na to osuđeni da ih uvek nevolja goni, ako ne od tuđina, a ono od svoga? Eto i Bugari, tek što se jarma oslobodiše pa k svesti dođe a »nezavisna«, konstitucionalna Srbija, da još uvek od nekolicine vlastoljubivih siledžija strada! Pri tim mislima pada mi pero iz ruke i vraćam se u duhu k slovenskoj svečanosti i slavi, kad je kod Srba uzaman tražim«. ⁷⁹ Iz napred navedenog, kako nam izgleda, neminovno se nameće zaključak, da su čitaoci ovog opozicionog i dosta slobodoumnog srpskog lista, ne samo u Vojvodini već, takođe, i u Kneževini Srbiji, bili u dovoljnoj meri obavješteni o toku rada tabora u Dolini, pa, razume se, i o rezolucijama koje su od učesnika na ovom narodnom skupu akceptirane, a pogotovu najvažnijoj: zahtevu za stvaranje Ujedinjene Slovenije.

Govori A. Tropca i Viktora Dolenca po drugoj tački dnevnog reda, dali su glavni ton i značaj slovenačkom taboru u Dolini. Iako su ta dva govora po svome sadržaju sasvim jasni i određeni i, kao takvi, isključuju potrebu bilo kakvog komentara, mi, ipak, stojimo na stanovištu da je potrebno na ovom mestu najnužnije reći u smislu ocene značaja tog tabora. Sa svoje strane ćemo se usredsrediti samo na određene konstatacije, koje se mogu svesti na sledeće:

1. da je tabor u Dolini bio masovno posećen, jer je na njemu bilo, kako smo već nekoliko puta naveli, a što se sasvim određeno ističe i u saopštenju koga je objavio »Slovenec«, u broju od 31. oktobra, u rubrici »Domaće novice«: »okoli 10.000 Slovencev iz Trsta, Gorice, Primorskega in Kranjskega« što upućuje na zaključak da je imao sveslovenački značaj; ⁸⁰

2. da je ovaj masovni narodni skup, zbog prisustva na njemu Hrvata iz Istre i nastupa dvojice govornika otuda kao istaknutih političkih radnika i njihovog zalaganja za tesnu političku saradnju Hrvata i Slovenaca, imao ne samo slovenački nego i jugoslovenski značaj; ⁸¹

3. da dolinski tabor ima obeležje i značaj političkih narodnih zborova u Sloveniji iz taborskog razdoblja, 1868—1871, jer su i na njemu tretirana pitanja i donete rezolucije koje se odnose na rešenja najvitalnijih pitanja slovenačkog nacionalnog pokreta;

4. da je ovaj tabor, zbog dominiranja na njemu pitanja vezanog za zahtev stvaranja Ujedinjene Slovenije i oštre kritike politike ugnjetavanja Slovenaca i drugih slovenskih naroda od vladajućeg liberalnog režima, dobrim delom, imao antidualističko, pa, izvesnim delom, i antiaustrijsko obeležje; ⁸²

5. da je tabor u Dolini, radi naglašenog radikalizma u zahtevima za ostvarenje političkih prava slovenačkog naroda, kod tamošnjeg slovenačkog naroda ostao dugo u veoma prijatnom i svežem sećanju, i to ne samo hod savremenika i učesnika na njemu već i potomaka pa, čak, i današnjih generacija, koje se s punim pravom njime ponose; ⁸³ i

⁷⁹ »Narodni Glasnik« 100, 22 (3. XI) X 1878.

⁸⁰ »Slovenec« 120, 31. X 1878. — On spada u red najposećenijih tabora, jer su ga u tom pogledu nadmašili tabor u žalcu u Savinjskoj dolini, 6. septembra 1868, na kome je bilo do 15.000, a takođe i tabor u Vižmarju kod Ljubljane, 17. maja 1869, na kome je bilo, čak, i do 30.000 ljudi (V. Melik, Slovenski tabori..., str. 74).

⁸¹ u tom smislu je u članku s naslovom »Po taboru«, objavljenom u »Edinosti«, u broju od 9. novembra 1878, kao najvažnije, navedeno ovo: »Hrvatje in Slovenci so na dolinskem taborji zgradili močno trdnjavo proti laške požljivosti, naredili okope proti vsakemu napadu ter dvignoli visoko narodni prapor svobode in omike. Bratovska zveza dveh čilih narodov je zapečatila zvestobo do svetlega vladarja na dolinskem taborji ter tirjala pravice po božjem in naravnem pravu... Bog živi »Edinost!«, Bog živi Dolino in slovansko vzajemnost!« (»Edinost« 21, 9. XI 1878).

⁸² na to, nesumnjivo, upozorava oštro regovanje »Laibacher Tagblatta« na rezoluciju dolinskog tabora o zahtevu za stvaranje Ujedinjene Slovenije, o čemu je ranije najneophodnije navedeno (up.: »Laibacher Tagblatt« 250, 30. X 1878; nap. 61. ovog članka).

⁸³ Dr. B. Slavec i dr. A. Tul, n. d., str. 10.

6. da je dolinski tabor, zbog energičnog zahteva za stvaranje Ujedinjene Slovenije, snažno odjeknuo u svim slovenačkim pokrajinama, a i deo srpske javnosti u Vojvodini i Srbiji bio je o njemu obavešten i, koliko se iz dva navedena objavljena izveštaja u srpskom opozicionom listu, »Narodnom Glasniku«, može zaključiti, bio je proniknut iskrenim simpatijama prema borbi slovenačkog naroda za ostvarenje svojih zakonitih narodnih prava.

Težnja za stvaranje Ujedinjene Slovenije bila je prisutna na proslavi sedamdesetogodišnjice dr Janeza Bleiweisa, 19. novembra 1878. i imala je odjeka kod srpske javnosti

Na prvi pogled izgleda, da proslava sedamdesetogodišnjice dr Janeza Bleiweisa u Ljubljani, 19. novembra 1878, nema nikakvih dodirnih tačaka sa borbom Slovenaca za stvaranje Ujedinjene Slovenije. Na ovom svečanom skupu, na kom su prisustvovali svi viđeniji politički radnici iz svih slovenačkih pokrajina, kako konzervativnog tako i liberalnog smera, ovo pitanje nije bilo dominantno, ali je, ipak, i ono bilo tretirano u pozdravnim govorima nekih delegata ili, pak, odpozdravima slavljenika. Naravno, mi ćemo o samoj proslavi reći samo ono što nam se čini kao najvažnije, a pre toga ćemo se usredsrediti na neophodno potrebne napomene o političkom konceptu slavljenika.

Za svo dugotrajno vreme svog političkog delovanja, 1843—1881, dr Janez Bleiweis je bio pobornik umerene slobode i lojalnog odnosa prema Beču, protiveći se svakoj revoluciji pa, naravno, i oružanoj borbi seljaka za svoje oslobođenje od feudalnih nameta, uprkos tome što se je zalagao za uklanjanje kmetstva uz obaveznu naknadu štete feudalcima. Veoma oprezan i taktičan, on je bio protivnik radikalnim zahtevima iz domena slovenačkog nacionalnog programa, svodeći ga na borbu za uvođenje slovenačkog jezika u škole i urede. No, i pored toga, on je sa svojim »Novicama«, čiji je urednik bio od izlaska prvog broja 1843. pa do kraja svog života, znatno doprineo slovenačkom nacionalnom preporodu. U svom uvodu, objavljenom u delu Antona Bezenška, koje tretira tok proslave sedamdesetogodišnjice dr Janeza Bleiweisa, iskreni liberalni demokrata, dr Fran Celestin, veliča zasluge slavljenika naročito na području slovenačkog nacionalnog preporoda, naglašavajući da je zbog toga kod svoga naroda stekao ugled i poštovanje mnogo veće nego bilo koji drugi njegov savremenik. »Da, slovenski narod je praznovao svojega glavnega prebuditelja,« piše Celestin, »z očetovsko ljubeznijo skrbnega, z neomahljivo voljo delavnega na trnjenem potu, vodečemu k pravemu narodnemu življenju k boljši bodočnosti.« Dr Fran Celestin naročito ističe zasluge »Novica« pod vodstvom dr Janeza Bleiweisa za stvaranje slovenačkog književnog jezika i oformljenje slovenačke nacije, te, u tom smislu, kao najvažnije, ističe ovo: »Tu se počenja njegovo slavno-znano, neumorno delovanje na korist slovenskega naroda. Kot tajnik kmetijske družbe bil je namreč ob enem tudi urednik »Novic«.⁸⁴

Dakle, zasluge Bleiweisove za nacionalni preporod Slovenaca, osnovnog preduslova za mobilizaciju masa u postavljanju pitanja Ujedinjene Slovenije kao fundamentalne tačke slovenačkog nacionalnog programa, bile su očigledne i od savremenika priznate. U borbi za njenu realizaciju, dr Janez Bleiweis kao legitimista i politički oportunist, prilazio je veoma oprezno, protiveći se svakom radikalnijem nastupanju. Tako se, uglavnom, po-

⁸⁴ A. Bezenšek, Svečanost o prilici sedemdesetletnice Dr. Janeza Bleiweisa dne 19. novembra 1878, Zagreb, 1879, str. 3—4.

našao prema taborском i jugoslovenskom programu. No, kada su prilike nalagale, usled nastale revolucionarne situacije i nužnosti radikalnijih zahteva za ujedinjenje svih slovenačkih pokrajina, kakav je slučaj bio 1848. i 1868—1871, Bleiweis se je takvom pokretu pridruživao, da bi se uskoro vratio na ranije pozicije. On je, na izričit zahtev Slovenaca koji su živeli u Beču, tražio pred nadvojvodom Ivanom Ujedinjenu Sloveniju 1848, a takođe i na zasjedanju Kranjske pokrajinske skupštine 1861. Na najposećenijem taboru, održanom u Vižmarju kod Ljubljane, 17. maja 1869, Bleiweis je, takođe, zahtevao u svom govoru Ujedinjenu Sloveniju. U adresama Kranjske pokrajinske skupštine, upućenih austrijskom caru, 14. oktobra 1871. i 5. oktobra 1878, čiji je potpisnik bio i dr. Janez Bleiweis, otvoreno je zahtevana Ujedinjena Slovenija. Veoma istrajan i temeljan u radu, Bleiweis je bio i dobar organizator, te je, zauzimajući kao javni radnik vodeće položaje u Kranjskoj, kako piše dr. Fran Celestin, »umel najti ali prebuditi in zbrati okoli sebe vse — skoraj vse — moči, delavne na polju napredka«. ⁸⁵ Inače, on nije bio klerikalac, iako se u politici, dobrim delom, oslanjao na sveštenstvo i klerikalizam. Kao lekar bio je protivan praznoverja i prista-sveštenstvo i klerikalizam. Kao lekar bio je protivan praznoverju i prista-ke tendencije. ⁸⁶

Potrebno je, kako mislimo, da najnužnije kažemo i o samoj proslavi Bleiweisove sedamdesetogodišnjice. Sudeći po pisanju najuglednijih ondašnjih slovenačkih listova, za taj svečani dan, koji se tretirao kao opšteslovenački praznik, izvršene su dosta obimne pripreme i u tu svrhu formiran odbor na čelu sa Ivanom Hribarom. To se sasvim lako može uočiti ne samo iz slovenačkih već, takođe, i iz nekih srpskih listova. Tako je, na primer, »Slovenec«, još u broju od 17. oktobra 1878, objavio apel Odbora za proslavu Bleiweisove sedamdesetogodišnjice kao uvodnik s naslovom »Slovenci!«, kojim obaveštava o tome, da »veteran mej slovenskimi rodoljubi«, dr. Janez Bleiweis navršava sedamdeset godina, a zatim ističe: »Vsi Slovenci hočemo ta dan slovesno obhajati.« Nadalje je podvučeno, da su rad slavljenika i njegovi rezultati od neprocenjive vrednosti, jer je naročito preko »Novica« znatno doprineo stvaranju slovenačkog književnog jezika i unapređenju privrede. Na kraju ovog uvodnika je ovaj apel: »Zatorej — vse Slovence pozivljamo, naj se pripravijo za slovesno praznovanje dne 19. novembra, vredno in dostojno slavnemu našem uoetu dr. Janezu Bleiweisu!« ⁸⁷

Tačno mesec dana docnije, u uvodniku »Dr. Janez Bleiweis«, slovenački dnevnik je dao vrlo laskavu ocenu o zaslugama slavljenika za slovenački nacionalni preporod. Tamo je najpre naglašeno, da su se Slovenci, blagodareći, pre svega, »Novicama«, otpočeli kao celina osećati i postepeno postajati »političen faktor«, a potom je doslovno navedeno ovo: »In ker je bil urednik ‚Novicam‘ dr. Bleiweis bil je ob jednom vodja vsega narodnega prizadevanja, personificirala se je v njem slovenska narodna ideja. V tem je ona skrivnost, da zdaj, ko je narodna ideja objela uže najširše kroge, ko je uže v maso naroda prodrila, ime Bleiweisovo mej vsemi drugimi najgloblje v narod seza, in valjda ga naš narod ne bode imel tako hitro popularnejega moža.« ⁸⁸

U »Slovincu« od zadnjeg dana oktobra, u rubrici »Domače novosti«, navedeno je, da se izvode obimne pripreme za ovu proslavu kao i to, da će

⁸⁵ A. Bezenšek, n. d., str. 8.

⁸⁶ O delovanju dr. Janeza Bleiweisa kao političara i javnog radnika, uz popis bibliografije, v.: Lr. (Dr. D. Lončar), Bleiweis Janez, SBL, 1. zvezek, Ljubljana, 1925, str. 42—47; F. Zr. (Dr. F. Zwitter), Bleiweis, Janez, Enciklopedija Jugoslavije, 1, Zagreb, 1955, str. 625—626.

⁸⁷ »Slovenec« 114, 17. X 1878.

⁸⁸ »Slovenski Narod« 265, 17. XI 1878.

slavljenika mnogobrojne slovenačke opštine izabrati za počasnog člana, jer niko toliko, ni izdaleka, kao on nije učinio »za povzdigo kmetijstva«, dok »Dramatično društvo in narodna čitalnica«, kako piše na kraju ovog saopštenja, »sta ga sinoči izvolila za častnoga uda.«⁸⁹ Konačno, u uvodniku ovog lista s naslovom »Slovenska Matica pa dr. Jan. Bleiweis«, objavljenom u broju od 14. novembra, navedeno je, da je slavljenik, zbog svog velikog doprinosa za razvoj Slovenske matice, 13. oktobra, na opštem zboru ove ustanove, izabran za njenog počasnog člana.⁹⁰

Od srpskih listova, »Zastava« je, u broju od 22 (3. novembra) oktobra, objavila saopštenje, u kome je navedeno, da je od Odbora za proslavu Bleiweisove sedamdesetogodišnjice dobila redakcija tog lista obaveštenje, da će se taj dan proslaviti u Ljubljani, 7/19. novembra, »u slovanskom smislu«, te bi bilo potrebno odužiti se slavljeniku »bilo osobitim deputacijama, bilo pak pismenim i brzojavnim pozdravima«, a iz razloga što je dr. Janez Bleiweis »najviše k tome doprineo, da se slavenska ideja među slavenskim narodima rasprostranjuje i ukorenjuje«, kako se tamo ističe. Na kraju je rečeno: »Nadamo se, da će pojedina mesta srpska, gde je razvijenija svest, rečenog dana setiti se te proslave naše slovenske braće u Ljubljani i tom prilikom od sebe dostojna glasa dati.«⁹¹ I beletristički ilustrovani časopis, »Srpska Zora«,⁹² u novembarskom broju, u rubrici »Pregledne beleške«, objavila je kratko saopštenje o ovoj proslavi, navodeći pogrešno 20. novembar kao dan proslave, a za slavljenika piše, da je »slovenački rodoljub i književnik«.⁹³

Kako se jasno vidi iz ovih nekoliko navedenih primera, Bleiweis je još pre ove svoje proslave bio stekao reputaciju ne samo najuglednijeg radnika na polju slovenačkog nacionalnog preporoda, već i jugoslovenske i sveslovenske uzajamnosti, što će, takođe, i na samoj proslavi doći do vidnog izražaja. Ustvari, proslava njegove sedamdesetogodišnjice rođendana u Ljubljani imala je izrazito političko obeležje, jer je to, posle Ljubljanskog jugoslovenskog kongresa, početkom decembra 1870, bio najimpozantniji politički skup slovenačkih i hrvatskih političkih radnika. I, zapravo iz tih razloga, odlučili smo se da i o tom pitanju navedemo ono što smatramo za najvažnije.

Osloncem na sastav Antona Bezenška,⁹⁴ koji tretira tok proslave Bleiweisove sedamdesetogodišnjice povezano i u celini na bazi svojih stenografskih beležaka, razmotrićemo najvažniji deo proslave obavljen 19. novembra 1878. u Ljubljani, obraćajući prvenstvenu pažnju izjavama delegata, koje se odnose na Ujedinjenu Sloveniju i potrebu jačanja političke saradnje i sloge među jugoslovenskim narodima. Anton Bezenšek navodi, da je »vsa Slovenija teško pričakovala slavnostnoga dne 19. novembra« i da su već 17. novembra dve delegacije pozdravile slavljenika, a narednog dana niz drugih, dok je sama svečanost otpočela uveče, 18. novembra, veličanstvenom bakljadom u Ljubljani na kojoj je učestvovalo oko 15.000 ljudi

⁸⁹ »Slovenec« 120, 31. X 1878.

⁹⁰ »Slovenec« 125, 14. XI 1878.

⁹¹ »Zastava« 166, 22 (3. XI) X 1878.

⁹² koji je kao organ Srpskog studentskog društva u Beču izlazio tamo jedanput mesečno od 1876. do 1881, a izdavao ga je i uređivao poznati književnik i publicista, Todor Stefanović Vilovski (T. Militar, n. d., str. 34–35).

⁹³ »Srpska Zora«, Beč, novembar (11) 1878, str. 223.

⁹⁴ istaknutog stenografa, koji je od 1876. do 1879. bio službenik u svojoj struci u Zagrebu u Hrvatskom saboru, a otada pa do smrti 1915. proveo je u Bugarskoj na raznim dužnostima, radeći najviše na prilagođavanju Gabelsbergerovog stenografskog sistema u kombinaciji sa češkom stenografijom za Ruse i Južne Slovence, te na tom planu izdao udžbenike za Slovence, Hrvate, Bugare i Ruse. Osim toga, izdao je knjigu »Bolgarija in Srbija«, Celovec, 1897, dok je u Sofiji 1914. izdao praktičnu bugarsku gramatiku i čitanku sa slovenačko-bugarskom konverzijom (Sr. (Dr. J. Slebinger), Bezenšek Anton, SBL, 1. zvezek, Ljubljana, 1925, str. 36–37).

uz poklike u pokretu ljubljanskim ulicama: »Živio dr. Bleiweis! Živila Slovenija! Živili Hrvati! Živila sjedinjena Hrvatska i Slovenija!« Po završetku bakljade okupili su se delegati u Narodnoj čitaonici, gde su ugledne političke ličnosti iz Slovenije i Hrvatske izmenjali zdravice, kao, na primer, August šenoa nazdravio je Slovencima i slavljeniku, dr Valentin Zarnik Hrvatima, Ivan Milčetić slovenačkoj omladini i zajedničkoj hrvatsko-slovenačkoj budućnosti, dr Josip Vošnjak Josipu Juraju Strossmayeru itd.⁹⁵

Izvesnu dopunu o svečanosti uoči glavnog dana proslave, odnosno o bakljadi, predstavlja uvodnik pod naslovom »Baklada«, objavljen u »Slovenskom Narodu«, u broju od 20. novembra, gde je navedeno, da je u ovoj manifestaciji učestvovalo 15.000 ljudi. Nakon toga je u Narodnoj čitaonici,⁹⁶ izveden program od »mestne godbe«, koja je svirala slovenske melodije, kao i od »čitalniškoga mestnoga zbora«, koji je, pored ostalog, pevao i slovenačku himnu »Naprej zastave slave«, što su prisutni u stojećem stavu i sa oduševljenjem saslušali. Što se tiče održanih zdravica, navedeno je kao najvažnije: »Napivalo se je mnogo, in zlasti napitnice na politično in literarno združenje Hrvatov in Slovencev bile so z gromovitim odobravanjem sprejemane«. Po konstataciji, da na proslavi prisustvuju mnogi delegati iz sela, trgova i gradova iz čitave Slovenije, nepoznati autor ovog uvodnika, navodi od delegata iz Hrvatske dr Franja Račkog, Augusta Šenou, Juraja Biankinija, prof. dr Stjepana Spevca, prof. dr Frana Celestina, dr Josipa Kopača, »već vseučiliških študentov« itd., dok u vezi sprečenosti Strossmayera da učestvuje na proslavi, navodi ovo: »Slavni biskup Strossmayer, ki se je ravno ta večer skozi Ljubljano peljal v Italijo, izročil je pozdrav dr. Bleiweisu, in naročil, naj Slovenci nanj mislijo, kakor da bi bil ta dan mej njimi.«⁹⁷

Kako se iz navedenog vidi, nijedan od uglednijih srpskih političara iz Srbije i Vojvodine nije učestvovao na ovoj svečanosti. Iz raspoloživih podataka, zaista, nismo u mogućnosti ustanoviti prave razloge za takav postupak sa njihove strane. Što se tiče neprisustvovanja delegacije iz Kneževine Srbije, mislimo da je do njega došlo zbog prezauzetosti srpskih političkih radnika na sređivanju prilika u zemlji i sprovođenju u delo odluka Berlinskog kongresa, odnosno usled »ponajviše političke zabune na istoku, koje moramo po sve dnevno pratiti, a i naši(h) sada skupštinski(h) radova«, kako je navedeno u poluzvaničnom »Istoku«, dvadesetak dana po završetku Bleiweisove proslave.⁹⁸ Nije isključeno da je zauzetost i srpske političare u Vojvodini omela njihovo učestvovanje na ovoj proslavi. Međutim, kako mislimo, glavni razlog leži u neslaganju u vezi buduće sudbine Bosne i Hercegovine. Jer, dok su Slovenci na kraju velike krize na Istoku, gotovo, listom bili za austrougarsku okupaciju ove dve pokrajine i njihovo pripajanje Austriji, odnosno uvećanoj Hrvatskoj, dotle je srpska javnost u Vojvodini, predvođena Slobodoumnom narodnom strankom, bila odušno protivna okupaciji, zalažući se za pripajanje Bosne Srbiji a Hercegovine Crnoj Gori. Takav je stav bio i srpske javnosti u Srbiji kao i vladajuće Liberalne stranke, koja se, ipak, morala pomiriti sa odlukom Berlinskog kongresa.⁹⁹

⁹⁵ A. Bezenšek, n. d., str. 10—13.

⁹⁶ u kojoj su obavljene važnije tačke proslave, »katera je bila v ta namen v svojih prostorijah krasno okinčana in je že po svojej zunanosti — vibrala je namreč na ulico s strehe velika slovenska zastava — pokazovala, da se danes posebna svečanost v njej slavi« (A. Bezenšek, n. d., str. 51).

⁹⁷ »Slovenski Narod« 267, 20. XI 1878.

⁹⁸ »Istok« 135, 29 (11. XII) XI 1878.

⁹⁹ Opširnije o stavu Slovenaca i Srba u Vojvodini i Srbiji prema austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine, v.: P. Luković, n. d., str. 344—358, 360—363, 378—379.

Na glavni dan svečanosti, 19. novembra 1878, sa početkom u 11 časova u Narodnoj čitaonici, kako izričito naglašava Anton Bezenšek, »bila je prva in glavna točka programa sprejemanje deputacij«. ¹⁰⁰ Nakon dolaska slavljenika, pozdravilo ga je nekoliko govornika u ime svojih delegacija, veličajući njegove zasluge za dobrobit slovenačkog naroda. Zatim se u ime goričke delegacije, Fran Povše, obratio Bleiweisu, te u kraćem pozdravnom govoru, naročito istakao da se Slovenci u Goričkoj pokrajini sa sve većim entuzijazmom bore za ujedinjenje svih slovenačkih pokrajina u jednu upravnu celinu, izrazivši vruću želju da se to ostvari rečima: »Bog daj, da bi se kmalo uresničila ideja zedinjene Slovenije! (Odobranje: Živio! Živio!)«. U svom odgovoru predvoditelju goričke delegacije, dr Janez Bleiweis se skoro isključivo zadržao na najvažnijem pitanju slovenačkog nacionalnog programa, tj. borbi za stvaranje Ujedinjene Slovenije.

S obzirom na važnost te izjave slavljenika, a i okolnosti, da bi se iz tog odpozdravnog govora mogao, bar unekoliko, sagledati tadašnji politički stav Bleiweisa prema tom pitanju, to ćemo odgovor slavljenika ad litteram navesti. »Prisrčna zahvala« rekao je Bleiweis u odpozdravu Franu Povšet, »za tako tople besede. Jaz se moram radovati, da imajo goriški Slovenci tako vrle voditelje, in to ravno sedaj, ko ‚Italia irredenta‘ hoče vse dalje in dalje širiti svoje meje. Vi, gospoda moja, pokazali ste na taborih, da ste pionirji slovenski na onem mestu, kder jih res naša Slovenija potrebuje. In dok so taki moški tamo, nij se nam bati, da bi Slovenija propala, ampak prepričan sem, da pride do tega, za čemur smo prvokrat kranjski poslanci na cesarskem dvoru l. 1848. željo našo izrazili. Tedaj smo namreč mi, ki smo bili poslani iz Kranjskega na Dunaj, med nami grof Hohenwart, Kodel i t. d., šli se pokloniti tudi njegovej c. kr. visokosti nadvojvodu Jovanu. Jaz sem takrat poudarjal željo in potrebo zjedinjenja Slovencev. In ta mili gospod, ki je bil meni res posebno dober, me je tako mirno poslušal, in ko sem mu jaz to željo izrekel, je odgovoril: ‚Da, prav imate gospodje, saj bi bilo to zjedinjenje tudi za državo koristnejše, ker bi manje stroškov prizadjalo, a jedno prašanje je, ali bodo tudi ljudstva v Gorici in Trstu s tim zadovoljna, da bodele imeli v Ljubljani centrum‘. Tedaj l. 1848. seveda jaz nisem mogel nobenega odločnega odgovora dati. Al' če bi me danes kdo vprašal, rekel bi: to je želja vseh in potrebno je! A dokler to ne bode, imamo se boriti na vseh krajih naše mlie domovine, da to dosežemo. (Živio!)« ¹⁰¹

Iza toga je predvoditelj tršćanske delegacije, Ivan Nabergoj, pozdravio slavljenika. On mu je odao puno priznanje za zasluge koje je stekao na polju nacionalnog preporoda svoga naroda, i, u tom smislu, podvukao ovo: »Pred Vašo dobo so sijale redke zvezde na slovenskem nebu, i še to so nam zakrivali viharini oblaki; Vi ste nam zdanili nebo«, a zatim je istakao, da se je slovenačka nacionalna svest afirmisala na čitavoj slovenačkoj teritoriji blagodareći istrajnoj i pobedonosnoj Bleiweisovoj borbi za narodna prava, ¹⁰² zbog čega, kako je govornik na kraju rekao, »Vašega poduka in neumornega dela neprecenjene dobrote so se naselile v palači prvega gospoda i v zadnjej koči bornega kmeta na slovenskej zemlji. Po pravici Vas narod imenuje svojega očeta«. ¹⁰³ Zahvaljujući se na pozdravnom govoru

¹⁰⁰ A. Bezenšek, n. d., str. 14.

¹⁰¹ Isto, str. 19.

¹⁰² O čemu je Ivan Nabergoj doslovno rekao ovo: »Pale so nenaravne meje, ki so v duhu ločile Korošca in Štirca od Kranjca in Primorca; zdaj čutimo svojo vrednost in veljavo, ter se ponasamo s svojo narodnostjo. Vi ste duša te vesele preroditve, Vi ste dali novo življenje narodu za katerega ste se v ustavnej dobi brez prestanka z mečem bistriga svojega duha i preke volje nevstrašljivo v zborih i skupščinah borili i pridobili svetlejšo zmago, nego najslavniji vojvoda na bojnem polji, kajti Vaša zmaga je za svobodo, pravico in človeštvo« (A. Bezenšek, n. d., str. 20–21).

¹⁰³ A. Bezenšek, n. d., str. 21.

Ivana Nabergoja, Bleiweis je odao puno priznanje tršćanskim Slovencima zbog njihove uporne borbe za svoja nacionalna prava, a potom je istakao: »Posebno je vaš slajni tabor v Dolini jasno svetu pokazal, da Slovenci živimo in se zavedamo. In kakor je dobro povdarjano v adresi vaše, gotovo pridemo do tistega cilja, ki nam je pred očmi kot naša najbolj goreča želja — do zjedinjenja Slovenije! (Živio!)«.¹⁰⁴

Namerno smo doslovno naveli odpozdravne govore Bleiweisa, koji se onose na najvažniju tačku slovenačkog nacionalnog programa, tj. na Ujedinjenu Sloveniju, jer bi svako parafraziranje moglo nositi određeni pečat proizvoljnosti. Iz navedenog, po tom pitanju, kako mislimo, može se zaključiti, da je Bleiweis, poput većine slovenačkih političkih vođa svog vremena, kako konzervativaca tako i liberala, bio iskreno privržen ostvarenju političkog programa Ujedinjene Slovenije. Međutim, on je bio protivnik svakom radikalizmu u iznalaženju rešenja za to pitanje, već je bio za odmereno taktiziranje, smatrajući, kako nam izgleda, da će, samim sticajem političkih prilika, austrijski car i bečka vlada biti prinuđeni da daju svoj pristanak za Ujedinjenu Sloveniju. To potvrđuje i sama okolnost, da je dr. Janez Bleiweis 1848. na pritisak svojih zemljaka u Beču, što je slavljeno u odgovoru na pozdrav predvoditelja goričke delegacije, možda i namerno izostavio, tražio od carskog dvora da to pitanje reši, a ne da do toga dođe posredstvom političkog pritiska slovenačkih narodnih masa pod njegovim rukovodstvom.¹⁰⁵ Pa ipak, imajući u vidu njegovo otvoreno zalaganje za Ujedinjenu Sloveniju u kratkom vremenskom razmaku, na 7. sednici Kranjske pokrajinske skupštine, 5. oktobra, i na proslavi svoje sedamdesetogodišnjice, 19. novembra 1878, moglo bi se konstatovati, da je najistaknutiji ondašnji slovenački politički lider, shodno datoj situaciji, svoj stav radikalizirao, da bi se ubrzo vratio na svoju staru poziciju. Konačno, da napomenemo i to, da završni deo otpozdrava Ivanu Nabergoju: »Gotovo pridemo do tistega cilja, ki nam je pred očmi kot naša najbolj goreča želja — do zjedinjenja Slovenije«, i pored svoje uopštenosti, upućuje na zaključak, da je i dr. Janez Bleiweis, poput dr. Josipa Vošnjaka, bio uveren u to, da će; ipak, doći do ostvarenja ideje Ujedinjene Slovenije, razlikujući se, možda, za nijansu od lidera slovenačkih liberala u tome, što je bio za krajnje oprezno pristupanje ka rešenju ove najvažnije tačke slovenačkog nacionalnog programa.¹⁰⁶

Na glavnom, prepodnevnom delu proslave, pozdravilo je Bleiweisa i nekoliko hrvatskih političkih i javnih radnika, o čemu je, takođe, potrebno bar najneophodnije reći. Prvo je, u ime Narodne stranke Hrvatske, prof. dr. Stjepan Spevec kraćim govorom pozdravio slavljenika, istakavši njegove velike zasluge na polju hrvatsko-slovenačke saradnje, završivši svoje izlaganje rečima: »Dao Bog, da biste se još dugo sunčali na suncu iskrenog štovanja svih prijatelja Slavenstva!«, našto je Bleiweis, kao najvažnije, rekao: »Ko sem začel na narodnem polju delati, je bila moja misel zmirom naslomba naša na naše brate Hrvate. Ta ideja se je malo po malo razširila,

¹⁰⁴ Isto, str. 21.

¹⁰⁵ O tom detalju, koji se odnosi na zahtev ujedinjenja slovenačkih pokrajina, s kojim je nastupio Janez Bleiweis pred nadvojvodom Ivanom, v.: Lr. (Dr. D. Lončar), Bleiweis Janez, SBL, I. zvezek, Ljubljana, 1925, str. 44.

¹⁰⁶ Izuzev Frana Levstika, koji je čvrsto stajao na pozicijama bratstva i iskrene saradnje među jugoslovenskim narodima, zalažući se za odlučnu borbu u cilju stvaranja Ujedinjene Slovenije, gotovo svi ostali slovenački politički vođe smatrali su, već početkom sedamdesetih godina, da se u skoroj budućnosti ne može ostvariti sjedinjenje pocepanih slovenačkih zemalja. Tako je, na primer, jedan od najuglednijih lidera slovenačkih liberala, dr. Josip Vošnjak, napisao o tome znatno docnije, pored ostalog, ovo: »Zedinjena Slovenija, to je tisti ideal, po katerem smo stremili takrat in stremimo še tudi danes, saj človek mora imeti kak ideal, če tudi ve da ga ne doseže« (Dr. J. Vošnjak, Spomini, prvi zvezek, prvi in drugi del, 1840—1867, Ljubljana, 1905, str. 208).

kar je tudi vaša zasluga».¹⁰⁷ U svom pozdravnom govoru u ime Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, u svojstvu njenog predsjednika, dr Franjo Rački, najpre je istakao velike zasluge slavljénika na području nauke, naglasivši, da Akademija »štuje Vašu pomisao o duševnoj uzajamnosti među plemenima na slavenskom jugu, koja uzajamnost širi polje za narodnu prosvjetu i obezbeđuje obstanak malih naroda uz velike i moćne susjede njihove«, a potom mu preneo pozdrav od Josipa Juraja Strossmayera,¹⁰⁸ našto se slavljénik u otpozdravnom govoru zahvalio dr Franju Račkom, a posebno Strossmayeru, kome je odao puno priznanje kao »pravega mecena — jugoslavenskih narodov«, a posebno što je Bleiweisu, prilikom njegovog prisustva na proslavi dvestagodišnjice smrti Petra Zrinskog i Krsta Frankapana, 1871. u Zagrebu, rekao: »Vi Slovenci ste srce srca mogega i duša duše moje».¹⁰⁹ Kako se vidi iz ovih nekoliko primera, Bleiweisu je od najuglednijih i u ono vreme najprogresivnijih hrvatskih političkih i javnih radnika odati puno priznanje za njegov rad na unapređenju hrvatsko-slovenačkih odnosa i negovanje sveslovenske i jugoslovenske uzajamnosti.

Kao druga tačka dnevnog reda glavnog dana proslave, bio je banket oko 14 časova, 19. novembra 1878, u hotelu »Evropi«, na kome je prisustvovalo oko 200 ljudi. Na njemu je izređan veliki broj zdravica, odnosno kratkih pozdravnih govora. Za nas su od interesa govori dr Josipa Vošnjaka i Božidara Raića, koji su i, inače, po sadržaju najvažniji. Pozdravljajući najistaknutije političke radnike štajerske i goričke deputacije dr Josip Vošnjak je, poentirajući potrebu ujedinjenja slovenačkih pokrajina, kao najvažnije, rekao: »Ker smo leta 1848. zapisali na svojo zastavo: zjedinjenje vseh Slovencev in približevanje k našim jugoslovanskim bratom Hrvatom, za to idejo se borimo tudi danes, a z vedno večjo silo naslanjajoči se na radostni razvoj slovanske ideje v vseh rodovih 90 milijonskega slovanskega naroda. Živela zjedinjena Slovenija! Živela bratska zaveza slovensko-hrvatska!»¹¹⁰

Istaknuti radnik na polju slovenačkog nacionalnog preporoda i ugledni pripadnik liberalne struje slovenačkog nacionalnog pokreta, Božidar Raić, takođe je govorio o potrebi ujedinjenja u jednu administrativnu celinu pocepanih slovenačkih pokrajina. On se zalagao i za slovenačko-hrvatsku užu političku vezu.¹¹¹ U uvodniku slovenačkog dnevnika s naslovom »O Bleiweisovej svečanosti. Banket«, objavljenom u broju od 26. novembra, navedeno je, kao parafraza, da je Božidar Raić istakao, »da nam je treba najprej Slovence zjediniti a potem Jugoslovane, obodvoje pa z delom in širjenjem misli pripravljati«, a dva dana docnije, u napisu o istom pitanju, sa naglaskom da je Raićev govor donet u celini, o tom istom pitanju navedeno je, da je pomenuti govornik najpre istakao kao neophodnu potrebu, da se slovenačke zemlje politički i upravno ujedine, a potom dodao: »Mi Slovenci hoćemo združeno Slovenijo pokloniti za vezilo junaški braći, jugoslovanskim Hrvatom, da bode krasni Zagreb nam središće, a ne samo nam, nego vsem Južnim Slovanom».¹¹² Dakle, Vošnjak i Raić su se u svojim govorima na pomenutom banketu založili za stvaranje Ujedinjene Slove-

¹⁰⁷ A. Bezenšek, n. d., str. 22.

¹⁰⁸ koji je Račkom rekao: »Pozdravite našega Bleiweisa, toga patriarhu slovenskoga naroda, koji narodnu zastavu čistu i neokrnjenu uvijek drži, a Bog mu dao, da ju još mnogo godina u vis drži« (A. Bezenšek, n. d., str. 23).

¹⁰⁹ A. Bezenšek, n. d., str. 23—24.

¹¹⁰ Isto, str. 45.

¹¹¹ Isto, str. 45—48.

¹¹² Up.: »Slovenski Narod« 272, 274 od 26. i 28. XI 1878.

nije, stavljajući u prvi plan izvršenje tog zadatka, a potom bi došlo na dnevni red pitanje mogućnosti ujedinjenja Slovenaca sa Hrvatima.

Kao zadnja tačka Bleiweisove svečanosti, bila je priredba sa igrankom, 19. novembra 1878, uveče, u Narodnoj čitaonici. U okviru programa te zadnje tačke svečanosti, sastavljenog pretežno od pesama, govorio je Peter Grasseli,¹¹³ koji je u svom izlaganju naglasio, da je Bleiweis sa svojim tridesetšestogodišnjim radom na polju nacionalnog preporoda slovenačkog naroda stekao neizmerno vredne zasluge, zbog čega će mu Slovenci ostati trajno zahvalni. Potom je nastavljeno sa izvođenjem preostalog dela programa, sastavljenog od pesama, a nakon toga je usledila igranka, kojom je proslava završena.¹¹⁴ Valja naglasiti i to, da je pre i tokom svoje proslave Bleiweis dobio veliki broj telegrama od pojedinaca, političkih društava, naučnih ustanova, kulturnih društava itd., ne samo iz Slovenije već i iz drugih zemalja, u kojima mu je, pre svega, odano puno priznanje ne samo za nacionalni preporod svoga naroda već, takođe, i za jačanje jugoslovenske i sveslovenske uzajamnosti.¹¹⁵

Po završetku proslave sedamdesetogodišnjice Bleiweisovog rođendana, slovenački listovi su se bavili pitanjem njene reperkusije na dalji politički život slovenačkog naroda. Razmotrićemo i to pitanje, oslanjajući se poglavito na podatke iz dva ondašnja najčitanija slovenačka lista, »Slovenskog Naroda« i »Slovenca«. Tako je organ slovenačkih klerikalaca, u broju od 23. novembra 1878, objavio uvodnik s naslovom »Po svečanosti«. Tamo je, nakon naglaske da je na Bleiweisovoj proslavi slovenački nacionalni pokret pokazao svoje puno jedinstvo i snagu i da se je ta proslava pokazala superiornijom nad Jugoslovenskim kongresom, održanom u Ljubljani od 1—3. decembra 1870,¹¹⁶ a što se tiče političkog ujedinjenja Slovenaca s Hrvatima, kao najvažnije, piše ovo: »Kar so si prej le nemnogi komaj izustiti upali, temu navdušeno zdaj pritrjujejo tisoči. Da se imamo Slovenci tesneje okleniti jugoslovanstva, posebno hrvatskih bratov, in da nam je le na tej poti spas, kar smo v 'Slovincu' že večkrat razpravljali,¹¹⁷ to sprevidajo zdaj skoro vsi izobraženci, to zahtevajo zastopniki narodnih društev, to je sprejela nadepolna naša mladina za svoj program. Naša skrb mora zdaj biti, da tega ognja već ugasniti ne pustimo. Kaže se sedaj nujna potreba da s Hrvati v ožo duševno zvezo stopimo«. Da bi se što tešnja slovenačko-hrvatska veza ostvarila, u ovom uvodniku se zahteva, da Slovenci uče srpskohrvatski jezik, ali, za uzvrat, od Hrvata se traži, »da se bodo v prihodnje živahnejši pečali z našimi zadevami, da bi nas na ta način moralno in če mogoče tudi materijalno podpirali«. Na kraju svog uvodnog članka, odgovarajući na optužbe protivnika o tobožnjim ugovorima potpisanim na Bleiweisovoj svečanosti, anonimni autor, stojeći na legitimističkoj poziciji, navodi, »pa duševna bratska vez med obema plemenoma se je bolj utrdila, in če upamo, da nam bo iz tega narastel kak dobiček v političnem oziru — pa vselej le v okviru Avstrije, tedaj po lojalni poti — se ne

¹¹³ ugledni javni i politički radnik, koji je u to vreme bio funkcioner i član Južnoga Sokola. Početkom sedamdesetih godina bio je potpredsednik pripremnog i redovnog odbora Dramskog društva, a početkom osamdesetih godina predsednik Slovenske matice (Dr. F. Lukman, Grasseli Peter, SBL, 2. zvezek, Ljubljana, 1926, str. 244—245).

¹¹⁴ A. Bezenšek, n. d., str. 51—57.

¹¹⁵ Slavljani je, kako smo ustanovili, dobio sledeći broj telegrama: od Slovenaca 154, od Hrvata 78, od Srba 14, od Čeha 53, od Slovaka 6, od Rusa 2, od Lužičkih Srba 2, od Rusina 1 i od Nemaca 3 (A. Bezenšek, n. d., str. 59—86).

¹¹⁶ iz sledećeg razloga: »Tačas le neke teoretične razprave nekojih odličnih mož, sedaj pa navdušeno vtripljenje srca« (»Slovenec« 129, 23. XI 1878).

¹¹⁷ o čemu je ranije, kako mislimo, najnužnije rečeno. Autor ima u vidu članke objavljene u »Slovincu«, u kojima se zagovara koncept preuređenja Habsburške Monarhije na trijalističkoj osnovi, u kojoj bi uvećana Hrvatska sa priključenom Bosnom, Hercegovinom i Slovenijom bila treći ravnopravni član, ili bi te teritorije bile organizovane u posebnu državnu tvorevinu pod nazivom »Ilirija«, koja bi bila direktno Beču podređena (v.: nap. 20. ovog članka).

bomo morda preveć zmotili». ¹¹⁸ Dakle, »Slovenec« se zalaže za političko sjedinjenje Slovenaca i Hrvata, kome treba da prethodi »duševna zveza«, ostvarena savlađivanjem srpskohrvatskog jezika od obrazovanih Slovenaca. Naravno, to uže političko jedinstvo dolazi u obzir samo u sklopu Monarhije.

Kao odgovor na ovaj stav, bez otvorene aluzije na njega, četiri dana docnije, objavio je organ slovenačkih liberala uvodnik s naslovom »Naše zjedinjenje s Hrvatima« s potpisom autora sa »Štajersk Slovenec«, ¹¹⁹ gde je navedeno, da na Bleiweisovoj proslavi slovenački delegati »izjavili so glasneje in složneje željo za daljnjim zjedinjenjem sè svojimi najbližnjimi brati Hrvatima«. Nadalje je tamo istaknuto, da je potrebno raditi za »duševno in moralno« sjedinjenje, ¹²⁰ a što se tiče političkog ujedinjenja Slovenaca s Hrvatima, rečeno je ovo: »O političnem zjedinjenju s Hrvatima vsaj za zdaj in poleg zdanjih razmer ne more ni govora biti, in bila bi škoda in gotova izguba, če bi Slovenci v kakej političnej borbi svoje narodne sile trošili«. ¹²¹ Vredna je pomena konstatacija, u sklopu šireg razmatranja značaja proslave Bleiweisove sedamdesetogodišnjice, objavljenog u organu slovenačkih liberala, u broju od 15. januara 1879, u rubrici »Dopisi«, gde je rečeno: »Bleiweisova svečanost je v narodnem življenju slovenskem toliko važnosti, kakor redko kateri drugi događaj; tu se je pokazalo, da Slovenci še živimo, da krepko živimo, da bodemo kljubu vsem zaprekam vendar le prej ali slej slavili zmago naše svete stvari, samo moramo vztrajati v borbi, ki je bila sicer dosti težavna, ali zdaj se zmaga uže nagiblje na našo stran«. ¹²² Iako se ovde ne navodi terminus Ujedinjena Slovenija, svakako se aludira na njega, jer je to bila najvažnija tačka slovenačkog nacionalnog programa.

Tačno godinu dana docnije od održane Bleiweisove svečanosti posvećene njegovoj sedamdesetogodišnjici rođendana, tj. 19. novembra 1879, objavio je »Slovenski Narod« dosta dug uvodnik s naslovom »19. dan novembra«, u kome se, uz isticanje neprocenjivosti Bleiweisovih zasluga za slovenački narod i da se njegove proslave svake godine treba setiti, naročito naglašava, da je na toj proslavi postavljen kamen temeljac još znatno većoj slozi među slovenačkim narodom, uprkos teritorijalnoj pocepanosti. Osim toga, naročito je podvučeno, da je ta svečanost značajna i za realizaciju ideje Ujedinjene Slovenije, te je, u tom smislu, navedeno ovo: »Namerjena osobna ovacija se je ponevedoma izpremenila, poveličala v narodno slavnost, katerej ne vemo primere, v slavnost tako velikansko in velevažno, da sedemdeseto obletnico Bleiweisovega rojstnega dne smemo imenovati rojstni dan zjedinjene Slovenije«. ¹²³ Iako je autor ovog uvodnika ostao samo na konstataciji, ne razrađujući je i ne upuštajući se u argumentaciju iste konkretnim dokazima, ipak njegova čvrsta uverenost u duboke promene u Monarhiji, koje će, navodno, nastupiti nakon silaska sa scene nemačkog liberalnog političkog vođstva i uverenosti da nastupajući događaji idu u prilog slovenskim narodima, navodi na zaključak da ima u vidu nastupajuću političku konstelaciju povoljnu za političko i administrativno sjedinjenje slovenačkog naroda. Dakle, dok »Slovenec« stavlja poentu na težnju ka ujedinjenju Slovenaca i Hrvata, dotle to »Slovenski Narod« uslov-

¹¹⁸ »Slovenec« 129, 23. XI 1878.

¹¹⁹ Što upućuje na pomisao, da je autor Božidar Raič, koji se, kako je rečeno, na Bleiweisovoj proslavi zalagao za to, da se prvo formira Ujedinjena Slovenija a potom radi na sjedinjenju s Hrvatima (up.: nap. 112. ovog članka; »Slovenski Narod« 273, 27. XI 1878).

¹²⁰ te u tom smislu doslovno rečeno: »Zjedinimo se torej s Hrvatima na ta način, da se svak izobrazenejši Slovenec popolnoma u govoru in pismu nauči hrvatskoga jezika — za izobraženje našega ljudstva pa pišimo slovenski kakor dosedaj« (»Slovenski Narod« 273, 27. XI 1878).

¹²¹ »Slovenski Narod« 273, 27. XI 1878.

¹²² »Slovenski Narod« 11, 15. I 1879.

¹²³ »Slovenski Narod« 226, 19. XI 1879.

ljava stvaranjem Ujedinjene Slovenije kao sigurno trasiranog puta, koji vodi ka tešnjoj političkoj slovenačko-hrvatskoj zajednici.

Našu konstataciju, da je na proslavi sedamdesetogodišnjice Bleiweisovog rođendana došao do prilično snažnog izražaja zahtev za stvaranje Ujedinjene Slovenije, a takođe i težnja za tešnje političke veze između Slovenaca i Hrvata i jačanje jugoslovenske solidarnosti, potvrđuje i reagovanje organa »nemškutara«, »Laibacher Tagblatta«, našto ćemo na ovom mestu, u najkraćim potezima, ukazati. Tako je ovaj list, u broju od 25. novembra 1878, objavio uvodnik s naslovom »Der Tabor im Hotel ‚Europa‘«, gde je navedeno, da je održan banket povodom Bleiweisove svečanosti, uz naglasak, sa dobrom dozom sarkazma, da je šampanjac »razvezao jezike nacionalista«, pa je banket dobio karakter tabora.¹²⁴ Nadalje se je nepoznati autor osvrnuo na govore dr Valentina Zarnika i dr Josipa Vošnjaka, s naglaskom, da su ukazali na težak položaj Slovenaca zbog njihove teritorijalne razjedinjenosti, kao i to, da su podvukli potrebu zbližavanja Slovenaca i Hrvata, zašto se i Juraj Blankini u svom govoru založio, okvalifikovavši ih kao protuaustrijske. I kratki govori dr Franja Račkog i Augusta Šenoe, koji su se u njima založili za što tešnju saradnju i jedinstvo jugoslovenskih naroda na kulturnom polju, tamo su tendenciozno prikazani, kao da su se, tobože, ova dvojica govornika otvoreno založili za političko ujedinjenje Slovenaca i Hrvata.¹²⁵ U tom pravcu je orijentisan i uvodnik ovog lista već u broju od narednog dana, gde je podvrgnuta oštroj kritici težnja Slovenaca da se ujedine u jednu administrativnu celinu, a još žešće nastojanja za zbližavanje Slovenaca i Hrvata na političkom polju.¹²⁶ Ovaj list je, krajem novembra i u prvoj polovini decembra 1878, objavio još nekoliko uvodnika, u kojima se u oštrom polemičkom tonu tretiraju ova pitanja, uz naglasak, da u većini govora na Bleiweisovoj svečanosti i članaka u »Slovenskom Narodu« odsustvuje pravi austrijski patriotizam.¹²⁷ Dakle, kako mislimo, na osnovu navedenog, može se utvrditi, da i reagovanje organa »nemškutara« svedoči o tome, da se Bleiweisova svečanost treba tretirati kao važan politički skup uglednih slovenačkih i hrvatskih političkih i javnih radnika, na kome su skoro u centru pažnje bili: zahtev za teritorijalno i administrativno ujedinjenje slovenačkih zemalja, zalaganje za jačanje slovenačko-hrvatske saradnje na kulturnom i političkom polju i naglašavanje potrebe jačanja političke saradnje i solidarnosti među jugoslovenskim narodima.

Preostaje nam, da najnužnije kažemo i o odjeku proslave sedamdesetogodišnjice dr Janeza Bleiweisa kod Srba u Kneževini Srbiji i Vojvodini. Valja odmah reći, da ćemo se pri tretiranju tog pitanja morati isključivo osloniti na saopštenja objavljena u ondašnjim srpskim listovima, u kojima su, uglavnom, navedeni podaci koji se odnose na zasluge slavljenika, dok su tok proslave i govori istaknutih političkih radnika na njoj posve zanemareni. Do toga je došlo otuda, što ti listovi nisu imali svoje dopisnike

¹²⁴ Tamo se u tom smislu ističe, da »der feurige, perlende Champagner löste die Zungen der Nationalen, das alte lateinische Sprichwort: ‚In vino veritas!‘ (im Weine liegt die Wahrheit!) bewahrheitete sich, das Festbankett nahm den Charakter eines Tabors an« (»Laibacher Tagblatt« 271, 25. XI 1878).

¹²⁵ O tome tamo doslovno piše ovo: »Die Herren Dr. Rački, Präsident der südslavischen Akademie, und August Senoa, Vertreter der ‚Matica hrvatska‘ sprachen für die Vereinigung der südslavischen Nationen, dem Wunsche Ausdruck gebend, dass nicht nur die literarische, sonder auch die politische Vereinigung beider Völker je eher zur Wahrheit werde« (»Laibacher Tagblatt« 271, 25. XI 1878).

¹²⁶ O tome je na kraju uvodnika, pored ostalog, navedeno ovo: »Die Slovenen reiben sich jetzt nutzlos in einem alle ihre Kräfte absorbieren dem Kraft auf, wie viel könnte ihr klarer Verstand, von diesem ewigen Ringen um die nationale Existenz befreit, auf dem Felde der Wissenschaft leisten! Auch die Kroaten behaupten nur schwer ihre Positionen, auch sie bedürfen brüderlicher Hilfe in jeder Beziehung. Wohlan also, Slovenen und Kroaten, ermannt euch, vereinigt eure Kräfte zum Handeln, zur That, und zwar ohne Zögern, unverzüglich« (»Laibacher Tagblatt« 272, 26. XI 1878).

¹²⁷ Up.: »Laibacher Tagblatt« 273, 274, 275, 276, 282 od 27, 28, 29, 30. XI i 7. XII 1878.

u Ljubljani, pa su iz drugih novina preuzeli i objavili ono što im se činilo kao najvažnije. Jasno je, da čitaoci tih listova nisu bili obavješteni o glavnim političkim temama, o kojima smo govorili, koje su bile prisutne na tom političkom skupu. Kako će se iz izlaganja moći uočiti, »Narodni Glasnik« je sa nešto opširnijim objavljenim saopštenjem, u tom pogledu, u izvesnoj meri, činio izuzetak.

Najčitaniji srpski list, »Zastava«, u broju od 12/24. novembra 1878, objavila je saopštenje o ovoj proslavi pod naslovom »Janez Blajvajz«, gde je na početku za slovenačkog političkog lidera rečeno, da je »najverniji pobornik sviholikih teženja današnjih naroda slovenačkog« i da »reklamuje za se celo Slovenstvo«, zbog čega je ta proslava po značaju ne samo slovenačka već i opšteslovenska. Dalje je tamo, nakon prezentiranja najnužnijih biografskih podataka slavljenika, navedeno, da je težište Bleiweisovog rada bilo na polju preporoda svoga naroda,¹²⁸ a potom, na kraju saopštenja, što se tiče rezultata toga rada, rečeno je ovo: »I Blajvajzov obilat rad nije pao na neplodnu njivu. Maleni i dosta prorešetani stranim življem slovenački narod, krajnji ogranak na jugozapadu velikog slovenskog stabla, — taj se narod i dan danas drži snažno kao politička činjenica, svestan o svom velikom poreklu i snažnoj rodbini, — drži se kao narod. E to je ponajviša zasluga Blajvajzova.«¹²⁹ Uzgredno da napomenemo, da je ovaj list, deset dana docnije, objavljenim napisom s naslovom »Zahvala«, preuzetog iz »Slovenskog Naroda« u prevodu na srpskohrvatski, upoznao svoje čitaoce/s tekstem kojim se dr Janez Bleiweis zahvalio svima koji su mu na bilo koji način čestitali sedamdeseti rođendan.¹³⁰

Istog dana kad i »Zastava«, objavio je i temišvarski list, »Narodni Glasnik«, nešto opširnije saopštenje, odnosno izveštaj svog dopisnika iz Beča od 9/21. novembra, o proslavi Bleiweisove sedamdesetogodišnjice, u rubrici »Dopisi«. Ovaj dopisnik, na početku svog izveštaja, navodi, da je »prekjuče u Ljubljani, u prkos svima protivničkim naporima, nemškutarjev«, obavljena svetkovina«, a potom konstatuje, da nijedan od uglednih srpskih političara nije na njoj prisustvovao,¹³¹ navodeći kao glavni razlog srpski separatizam i apatiju inteligencije »prema svemu svome«, što, kako misli ovaj dopisnik, ima sledeće negativne posledice: »Od tih ljudi očekujete, da se interesuju za uzajamnost slavensku? Od njih da poznaju odlične sinove i drugih slavenskih plemena; od njih da sa svojim u dosluku budu i da radost i žalost dotičnoga naroda dele? Pusta želja uzaludno očekivanje! To je jedna, i to ne od najmanjih rana, od koje razvitak narodnoga napretka strada. Naš separatizam i naše otuđivanje ne škodi samo nama, no i drugim našim srodnim plemenima, koja su po našoj inicijativi prinuđena da se od nas otuđuju, te tako i jedni i drugi dajemo našim mnogobrojnim neprijateljima najsigurnija sredstva u ruke, da nas pojedince tlače i utamajuju.«¹³² Kao i dopisnik »Narodnog Glasnika« iz Trsta, koji je uz izveštaj o taboru u Dolini, kako smo naveli, oštro kritikovao političko stanje u Srbiji, budući da je, kao pristalica dinastije Karađorđevića, bio

¹²⁸ O čemu je tamo navedeno ovo: »Blajvajsov rad na političko-društvenom polju mnogo je obiltniji i važniji od onoga književnoga. »Matica Slovenska«, čitaonice i mnogi im slični zavodi po Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj, sve to ima za svoj početak i opstanak da zahvali trudima i podvizima Blajvajsa.« »Letopis« Matice slovenačke danas je knjiga, koju možeš naći i na stolu učena čoveka i za gredom Slovenca seljaka« (»Zastava« 178, 12/24. XI 1878).

¹²⁹ »Zastava« 178, 12/24 XI 1878.

¹³⁰ Up.: »Zastava« 184, 22 (4. XII) XI 1878; »Slovenski Narod« 273, 27. XI 1878; A. Bezenšek, n. d., str. 96.

¹³¹ O čemu tamo piše ovo: »Sa svih strana odazvaše se Slaveni i pozdraviše jubilanta, ko brzojavom ko pismom, a mnoštvo ih lično dođe, da ovu svetkovinu proslavi; no Srba tamo ne bejaše, i ne znam je li koji za vredno našao, da slavnoga Slovenca svojim pozdravom usreći« (»Narodni Glasnik« 109, 12/24. XI 1878).

¹³² »Narodni Glasnik« 109, 12/24. XI 1878.

nepomirljivi protivnik vladajuće Liberalne stranke i dinastije Obrenovića,¹³³ tako i njegov politički istomišljenik, bečki dopisnik, to isto čini, posvećujući prvi deo svog izveštaja iznalaženju razloga što nijedan od srpskih političara nije ovog svečanosti prisustvovao. Mi smo naveli razloge koji su tu pojavu uslovili, izdvojivši kao osnovnu: duboko razmimoilaženje Srba, s jedne, i Slovenaca, s druge strane, u vezi austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine.¹³⁴ U drugom, nešto opširnijem delu svog izveštaja, bečki dopisnik je naročito istakao, da su Slovenci uspeli da očuvaju svoju etničku individualnost, uprkos tome, da se već hiljadu godina nalaze pod vlašću Nemaca, samo blagodareći tome, što su imali takve narodne velikane, kao što su Primož Trubar, Valentin Vodnik, France Prešeren itd., među koje spada i dr Janez Bleiweis, koji nisu dozvolili »da se narodni duh i jezik sasvim ugase«. Nadalje je rečeno, da su Nemci u novije vreme bili rešeni, da Slovence brutalnom silom germaniziraju, u čemu nisu uspeli, jer, predvođeni svojim političkim vođama, »nikoše kano iz zemlje i odpočeše borbu sa svojim ugnjetačima Nemcima«. ¹³⁵ Dalje je tamo tačno navedeno, da je uoči glavnog dana proslave Bleiweisovog rođendana, uveče, 18. novembra, u Ljubljani priređena veličanstvena bakljada na kojoj je učestvovalo 15.000 ljudi, što služi za dokaz »da narodna stvar u Ljubljani živi, i da sve dubljeg korena hvata«. Odmah iza toga, ustvari na kraju svog izveštaja, što se tiče toga ove svečanosti na njen glavni dan, 19. novembra, dopisnik se ograničio na sledeću konstataciju: »Mnoge zdravice i pesma u slavenskim jezicima izgovorene i odpevane, opominjaše prisutne, da za ovakima danima pojedinih, mora nastupiti i sveopšta svetkovina slavenskih plemena. Bog bi dao da i u toj, Srbi svojom odsutnošću ne uzsjaju!«¹³⁶

Beogradski »Istok«, tek u broju od 29 (11. decembra) novembra, objavio je napis s naslovom »Dr. Jan. Blajvajs«, pravdajući se da to pre nije mogao učiniti »ponajviše zbog političke zabune na jugoistoku«, zasedanja Narodne skupštine i vrlo ograničenog prostora u listu. Uredništvo usto dodaje, da »dobre i bratske reči vrede isto i docnije kao i onoga momenta«, a potom za srpsku javnost navodi taksativno Bleiweisove zasluge za narodni opstanak Slovenaca, ističući da je, blagodareći njegovom istrajnom radu, slovenački narod uspeo da očuva svoju nacionalnu individualnost, uprkos intenzivnim pritiscima odnarođavanja od Nemaca i Italijana.¹³⁷ Na kraju ovog napisa, navedeno je, da slavljenuk uživa veliko poštovanje kod svih slovenskih naroda, a potom mu je upućen ovaj pozdrav: »Pa zato primi, sedi starino, neumorni radniče, nepodmitljivi branioče narodnih prava, učitelju jezika i narodnosti svoga plemena, predstavniče celokupnoga naroda slovenskog — srdačno hvala i od nas kao predstavnika slobodoumnog naroda«. ¹³⁸

¹³³ Up.: »Narodni Glasnik« 100, 22 (3. XI) X 1878; nap. 79. ovog članka.

¹³⁴ V.: nap. 98. i 99. ovog članka.

¹³⁵ Bečki dopisnik smatra, da je dr Janez Bleiweis dao ogroman doprinos na polju uspešnog suprotstavljanja germanizaciji i afirmaciji slovenačke nacije, te u tom smislu piše: »Ovu je borbu dr. Blajvajs na političkom polju najuspešnije vodio i stoga mu blagdan slovenski narod priredi svetkovinu njegovoga sedamdesetoga dana rođenja koja je pored sve nepogode vremena, vrlo sjajno obavljena bila i na kojoj i drugi Slaveni učestvovali« (»Narodni Glasnik« 109, 12/24. XI 1878).

¹³⁶ »Narodni Glasnik« 109, 12/24. XI 1878.

¹³⁷ Kao najvažnije o tome tamo piše ovo: »Zato sa najvećim poštovanjem, sprovedemo ovdje ovu značajnu svetkovinu, — najslavnijeg književnika, lekara, prirodnjaka i novinara slovenačkog naroda. Što smo mi Srbi na istoku, to su na zapadu Slovenci. To je sedi starina razumeo i on je pored ostalog prirodnog i specijalno lekarskog rada, krenuo političko-književni organ 'Novice', kome je danas ravno 35 godina. Ovaj politički list, kome je duša Dr. Blajvajs, te ga stoga zovu Slovenci 'ocem', razbudio je duh narodni sa gledišta političkog života. Slovenački narod bio bi danas zaboravljen, da ne reknem i mrtav, pošto je stešnjen s jedne Nemcima a sa druge strane Talijanima, da ne beše ovog neumornog radnika i budilnika slovenačkog naroda. Slovenački narod za svoj dalji politički život, nema nikome reći 'hvala', van jednom poborniku Dr. Blajvajsu« (»Istok« 135, 29 (11. XII) 1878).

¹³⁸ »Istok« 135, 29 (11. XII) XI 1878.

Konačno, i organ srpskih studenata u Beču, »Srpska Zora«, u broju za mart 1879, gde je na prvoj strani prezentiran portret dr Janeza Bleiweisa, objavio je poduži napis s naslovom »Dr. Janez Blajvajs«, ¹³⁹ koga je sastavio Anton Trstenjak. Kao i u ranije navedenim sastavima, i u ovom napisu dominiraju Bleiweisove zasluge kao vodećeg preporoditeljskog političkog radnika. Pored isticanja njegove prenaplašene uloge na području stvaranja slovenačkog književnog jezika, poentira se i njegov radikalizam na području političke borbe slovenačkog naroda za ostvarenje najvažnije tačke slovnačkog nacionalnog programa, stvaranje Ujedinjene Slovenije, koja je naročito došla do izražaja na taborima, 1868—1871, čiji je, tobože, dr Janez Bleiweis bio inicijator. ¹⁴⁰ Dakle, o proslavi sedamdesetogodišnjice rođendana dr Janeza Bleiweisa, srpska javnost je bila obaveštena objavljenim saopštenjima, u kojima su veličane zasluge slavljenika, dok o sadržajima pozdravnih i otpozdravnih govora na ovom političkom skupu u njima ništa nije rečeno.

Povodom proslave sedamdesetogodišnjice rođendana dr Janeza Bleiweisa, upućeno je slavljeniku 14 telegrafskih čestitki od srpskih naučnih i kulturnih ustanova, grupe građana i pojedinaca, od kojih ćemo navesti nekoliko najvažnijih. Tako mu je, na primere, čestitalo Srpsko učeno društvo iz Beograda sa potpisom predsednika, dr Josifa Pančića, i sekretara, Milana Kujundžića, oslovivši ga »kao dragog člana i neumornog budioca narodnog života«. ¹⁴¹ Pored toga, čestitala mu je iz Novog Sada grupa uglednih političara Slobodoumne narodne stranke: dr Mihailo Politi-Desančić, dr Milan Đorđević, Aleksandar Sandić i dr. »u znak da je živa slovenska uzajamnost«, ¹⁴² dok ga Srpska čitaonica somborska oslovljava sa »neoborivi stub Slovanstva«. ¹⁴³ U čestici Beogradske građanske kazine izražena je želja slavljeniku i »bratskom narodu slovenskom« za »što skorije ostvarenje sviju težnja i ideja narodnika, kojih je nosilac jubilar«. ¹⁴⁴ Srpsko crkveno pevačko društvo iz Pančeva uputilo je slavljeniku sledeći pozdrav: »Sva slovenska pevačka društva neka otpoje slavopoj hrabrome borcu za sveslovenske ideje, da odjekne bratska ljubav uzajamnosti u svim slovenskim srcima.« ¹⁴⁵ Profesori Srpske novosadske gimnazije tretiraju Bleiweisa za »budioca jezika i svesti slovenačke«, ¹⁴⁶ a grupa uglednih Srba iz Zemuna upućuje mu čestitku sa sledećim sadržajem: »Čestitamo starini Bleiweisu s kojim i mi pozdravljamo svest i napredak naroda slovenskog pobratima srpskog naroda na kraju južnoga slovenstva.« ¹⁴⁷ Pozdravljajući dr Janeza Bleiweisa iz Zagreba, pobornik jugoslovenske uzajamnosti i sloge između Srba i Hrvata, potpredsednik Zagrebačkog potpornog odbora za pomoć bosanskim ustanicima, Ilija Guteša, ističe ovo: »Luč prosvjete koji užgaste na Triglavu narodu slovenskome zasvietlit će i potlačenom srodnom nam narodu na Balkanu.« ¹⁴⁸

¹³⁹ o čemu je obavestio slovenačku javnost slovenački dnevnik kraćim saopštenjem, koga je objavio u rubrici »Domaie stvari« (»Slovenski Narod« 84, 12. IV 1879).

¹⁴⁰ Anton Trstenjak o tome piše ovo: »Kada smo 1861. dobili u Austriji ustav, borio se dr. Bleiweis na zemaljskom saboru u Ljubljani protivu Nemaca i nepravdnoj vladi, za prava slovenačkog naroda, te je time najviše zaslug stekao na političkom polju. Prvo mu je tada trebalo pridobiti i poučiti narod šta mu valja činiti te birati narodne zastupnike. Zato ga je skupljao u tabor, oko 10.000 i više ljudi, pod vedrim nebom, gde ga je poučavao o pravima i potrebama njegovim za koje mu se boriti valja. Time je učinio, da je narod prigrio svoj jezik, da se nije izgubio u ilirskom pokretu. U naznačenome smislu radile su i rade Bleiweisove »Novice« (»Srpska Zora«, Beč, mart (3) 1879, str. 53).

¹⁴¹ A. Bezenšek, n. d., str. 79; original u Arhivu Slovenske matice, 33. afsckikla: Bleiweisova 70-letnica pod br. 703 (dalje: ASM, Bl. 70-let.).

¹⁴² A. Bezenšek, n. d., str. 79; original u ASM, Bl. 70-let. pod br. 1764.

¹⁴³ A. Bezenšek, n. d., str. 80; original u ASM, Bl. 70-let. pod br. 871.

¹⁴⁴ A. Bezenšek, n. d., str. 79; original u ASM, Bl. 70-let. pod br. 701.

¹⁴⁵ A. Bezenšek, n. d., str. 80; original u ASM, Bl. 70-let. pod br. 851.

¹⁴⁶ A. Bezenšek, n. d., str. 80; original u ASM, Bl. 70-let. pod br. 1795.

¹⁴⁷ A. Bezenšek, n. d., str. 80; original u ASM, Bl. 70-let. pod br. 1513.

¹⁴⁸ A. Bezenšek, n. d., str. 79; original u ASM, Bl. 70-let. pod br. 3200.

Kako mislimo, vredno je pomena i dosta dugo pozdravno pismo, koga su uputili dr Janezu Bleiweisu učenici Srpske pravoslavne bogoslovije iz Sremskih Karlovaca. Njegov sadržaj je dosta upečatljiv, pa ga je Anton Bezenšek i objavio, iako je pozdravnih pisama imao pri ruci na pretek. Tamo se u superlativu govori o zaslugama slavljenika te, nakon titulisanja ovog kao »nestora slovenačke knjige i jezika«, naglašava, da ga i srpski narod veoma ceni jer ga je još 1851. Srpsko učeno društvo izabralo za svog redovnog člana, a potom se, u smislu isticanja njegovih zasluga, navodi ovo: »Odživljemo se i mi srpski pravoslavni bogoslovi uz ostale glase iz premilog nam Srbstva, sa: »Slava mu! Slava Bleiweisu, slava onome mužu, koji je Slovenca naučio, da svojim lijepim, čistim jezikom može svoju knjigu štiti i pisati. Slava vrlome sinu slovenačkom, koji je svoj narod opreznim, al' pouzdanim korakom vodio za punih 35 godina k umnom i materijalnom napredku! Slava priznatom izkušenom, iskušnom i vjernom vođu, koji je kao brižni otac narod svoj kroz silne bure u političkom njegovu životu sretno i vješto proveo. Slava Bleiweisu, sa kojim počimlje istorija slovenačkog jezika i literature, koji je u Slovenaca podigao ponos narodni, koji je udario temelj narodnoj slovenačkoj literaturi.«¹⁴⁹ Kako se iz navedenog vidi, isto kao i u izveštajima, objavljenim u srpskim listovima, tako se i u telegrafskim čestitkama i pozdravnim pismima, upućenim dr Janezu Bleiweisu povodom proslave njegove sedamdesetogodišnjice, u superlativu govori o zaslugama slavljenika na polju nacionalnog preporoda slovenačkog naroda.

* * *

Na osnovu svega navedenog, kako mislimo, može se konstatovati, da je tokom trajanja velike krize na Istoku, a pogotovo na njenom izmaku, kod Slovenaca porasla gotovost za radikalniji pristup u zahtevu za rešenje glavne tačke slovenačkog nacionalnog programa, Ujedinjene Slovenije. To su, dobrim delom, uslovili: rasplet događaja na Balkanu u smislu dodele Austro-Ugarskoj okupacionog mandata za Bosnu i Hercegovinu od strane velikih sila na Berlinskom kongresu, 28. juna 1878, i ispoljavanje, u to vreme, sve jačih italijanskih imperijalističkih pretenzija prema Slovenačkom Primorju, Trstu i Istri.

U borbi protiv iredentizma, posredstvom održavanja dva tabora na desnoj obali Soče, 31. marta i 7. aprila, kao i tabora u Dolini kod Trsta, 27. oktobra 1878, organizovanja protivitalijanskih demonstracija, objavljivanja antiredentističkih i antigermanizatorskih napisa u slovenačkim listovima itd., jačalo je jedinstvo slovenačkog naroda i njegova spremnost da se bori za Ujedinjenu Sloveniju. Takav zahtev je naročito snažno došao do izražaja u adresi upućenoj austrijskom caru od poslanika Kranjske skupštine, 5. oktobra, i od 10.000 prisutnih na taboru u Dolini, 27. oktobra 1878.

Osim toga, zahtev za Ujedinjenu Sloveniju ispoljen je i od nekolicine uglednih slovenačkih političkih radnika u njihovim pozdravnim govorima na dan proslave sedamdesetogodišnjice dr Janeza Bleiweisa i u dva otpozdravna govora slavljenika, 19. novembra 1878. Pored toga, tamo se snažno manifestovao zahtev za jačanje slovenačko-hrvatskih političkih veza, a takođe i jugoslovenske i sveslovenske uzajamnosti. Iako se ne može tvrditi, da su ti događaji snažno odjeknuli kod Srba u Srbiji i Vojvodini, ipak se može konstatovati, da je izvestan deo srpske javnosti bio sa njima upoznat i da je sa svoje strane ispoljio velike simpatije prema slovenačkom narodu i njegovoj pravednoj borbi za ostvarenje svojih prava.

¹⁴⁹ A. Bezenšek, n. d., str. 91—92; original u ASM, Bl. 70-let. bez signature.

Zusammenfassung

**DER KAMPF DER SLOWENEN FÜR DIE »ZEDINJENA SLOVENIJA«
(DAS VEREINTE SLOWENIEN) AM ENDE DER GROßEN KRISE IM OSTEN
VOM MÄRZ BIS ZUM NOVEMBER 1878 UND SEIN ECHO BEIM SERBISCHEN
VOLK IM FÜRSTENTUM SERBIEN UND VOJVODINA**

Petko Luković

Im ersten Teil des Beitrags behandelt der Autor, auf grund der Angaben in damaligen slowenischen Zeitungen, die Fragen, betreffend die Reaktion des slowenischen Volkes wegen gestärkter imperialistischer Ansprüche Italiens gegenüber slowenisches Küstenland, Triest und Istria sowie hinsichtlich mehr radikalen Forderungen im Zusammenhang mit der Gestaltung von Zedinjena Slovenija (Das Vereinigte Slowenien). Er stellt fest, daß im Kampf gegen den Irredentismus die Organisation von sogenannten »tabori« (Volkssammlungen im Freien) in »Kviško« (Kojško) am 31. März, in Kobarid am 7. April und in Dolina bei Triest am 27. Oktober 1878, sowie die Organisation von antiitalienischen Demonstrationen, die Veröffentlichung antiirredentistischer und antigermanisatorischen Aufsätzen in den slowenischen Zeitungen, die Einheit des slowenischen Volkes und seine Bereitschaft, für die Gestaltung von Zedinjena Slovenija zu kämpfen, stärkte. Außerdem ist durch diesartige Manifestationen auch die Forderung nach der Festigung jugoslawischer und slawischer Solidarität zum Ausdruck gekommen. Die radikale Forderung nach der Vereinigung geteilter slowenischer Länder ist aus den Adressen an den österreichischen Kaiser seitens des Abgeordneter im Krainer Landtag am 5. Oktober 1878, sowie vom sogenannten »tabor« in Dolina am 27. Oktober desselben Jahres, ersichtlich.

Im zweiten Teil, der sich auf die Feier anlässlich des 70-jährigen Jubiläums des führenden slowenischen politischen und öffentlichen Arbeiters, Dr. Janez Bleiweis, in Ljubljana, am 19. November 1878, stellte der Autor fest, daß in den Begrüßungsanreden zahlreicher angesehenen slowenischen politischen Arbeiter auf diesem Fest, sowie auch in zwei Anreden seitens des Jubilars, die Forderung nach der Gestaltung von Zedinjena Slovenija dominierte. Außerdem ist auf diesem Fest sehr stark die Forderung nach der Festigung politischer Bänder zwischen den Slowenen und Kroaten, sowie von jugoslawischen als auch allslowenischen Solidarität zum Ausdruck gekommen. Am Ende stellt der Autor fest, daß ein bestimmter Prozentsatz der serbischen Öffentlichkeit im Fürstentum Serbien und Vojvodina über die Ereignisse im Zusammenhang mit dem »tabor« in Dolina und der Feier des Jubiläums informiert wurde und daß, gemäß den veröffentlichten Nachrichten in der Zeitung »Narodni glasnik«, große Sympathien für slowenische Volk und seinen gerechten Kampf für die Verwirklichung seiner Rechte pflegte.